Kultuurimälestiste kaitse

Kas riik on teinud piisavalt selleks, et kultuurimälestised kui Eesti kultuuripärandi oluline osa säiliksid?

Riigikontrolli aruanne Riigikogule
Tallinn, 27. juuni 2007

Kultuurimälestiste kaitse

Kas riik on teinud piisavalt selleks, et kultuurimälestised kui Eesti kultuuripärandi oluline osa säiliksid?

Kokkuvõte auditeerimise tulemustest

Mida me auditeerisime?

Riigikontroll auditeeris Muinsuskaitseameti tegevust kultuurimälestiste kaitsmisel eesmärgiga hinnata, kas olulised kultuuriväärtused on kaitse all ning rikkumise ja hävimise eest kaitstud.

Hinnangu andmisel lähtus Riigikontroll järgmistest kriteeriumitest:

- riigil peab olema ülevaade mälestistest ja nende seisukorrast;
- kaitse alla on võetud kõik ja ainult sellised asjad, millel on kultuuriväärtus;
- mälestiste omanikud peavad olema teadlikud oma õigustest ja kohustustest;
- järelevalve tagab rikkumiste avastamise ja ennetamise;
- rakendatavad meetmed rikkumiste ärahoidmiseks, endise olukorra taastamiseks või rikkujate karistamiseks on mõjusad.

Miks on see maksumaksjatele oluline?

Eesti riigi põhiseaduslik ülesanne on tagada eesti kultuuri säilimine läbi aegade. Kultuurimälestised on oluline kultuuripärandi osa. Eestis on üle 25 000 kultuurimälestise. Nende säilimise eest vastutavad omanikud, kuid mistahes asjale mälestise staatuse andmisega kaasneb riigile (Muinsuskaitseametile) mitmeid kohustusi. Mälestise säilimise tagamiseks on riik omanikele kehtestanud hoolduskohustused ja omandikitsendused, mis teeb eeskätt arhitektuurimälestiste omanikele oma vara korrashoidmise kulukaks. 2007. aastal kulutab Eesti riik Muinsuskaitseameti tegevustele 54,8 mln kr, sellest ligi 39 mln kr kulub omanike toetustele. Seetõttu on nii omanike, riigi kui ka maksumaksja seisukohalt tähtis, et riikliku kaitse all ning rikkumise ja hävimise eest kaitstud oleksid kõik olulised ning üksnes kultuurimälestise staatust väärivad asjad.

Mida me auditi tulemusel leidsime ja järeldasime?

Auditi tulemusel selgus, et riik ei ole teinud piisavalt selleks, et täita oma põhiseaduslikku ülesannet ning tagada kultuuripärandi säilimine. Muinsuskaitseamet on viimaste aastate jooksul oluliselt panustanud oma ülesannete täitmisse ja püüdnud puuduseid võimaluste kohaselt likvideerida, kuid vajalike ülesannete täitmine käib endiselt üle jõu ning mitmed korralduslikud probleemid ja varasemad tegemata jätmised ohustavad endiselt mälestiste säilimist ja takistavad valdkonna korralduse efektiivset toimimist. Tähtsamad tähelepanekud puuduste kohta on järgmised:

- **Osa väärtuslikku kultuuripärandit on veel kaitse alla võtmata** ja mälestise staatuses on asju, mis seda ei vääri, sest alus- ja

valdkonnauuringuid on tehtud vähe ning mälestiste Nõukogude-aegsed nimekirjad võeti osaliselt automaatselt üle.

- **Mälestiseks tunnistamise kriteeriumid ei ole kirjalikult formuleeritud ega avalikustatud**, mistõttu võivad kaitse alla võtmise või mittevõtmise otsused jääda nii avalikkusele kui ka mälestiseomanikele arusaamatuks.

- **Kultuurimälestiste riiklikku registrisse on paljud vajalikud andmed sisse kandmata,** mistõttu ei ole võimalik saada ajakohast ja täielikku ülevaadet mälestiste olukorrast. See tekitab ametnikele topelttööd ning avalikkus ei saa kõigi mälestiste kohta registrist piisavalt infot. Ka maakatastrisse ei ole kõiki muinsuskaitselisi piiranguid kantud.

- **Paljud omanikud ei ole kursis oma kohustuste ega õigustega**. Arhitektuurimälestiste omanike küsitlusest selgus, et 17% omanikest ei tea üldse, et neile kuulub mälestis; 47% ei ole mälestise omaniku kohustustega kursis. Oluline probleemi põhjus peitub selles, et Muinsuskaitseamet ei ole suutnud kõiki seadusest tulenevaid kohustusi täita: 2006. a lõpuks oli kaitsekohustuse teatised koostatud vaid *ca* 60% mälestiste omanikele, mälestise kaitsevööndite omanikele ei oldud teatisi pea üldse väljastatud; suurem osa mälestistest on tähistamata. Teavitamata omanikud rikuvad mälestisi ja muinsuskaitsealasid nii asjatundmatu hooldamise kui ka hooldamata jätmisega. Riigikontrolli küsitlusest selgus, et 81% oma kohustusi mitteteadvatest arhitektuuripärandi eraomanikest oli viimasel 5 aastal teinud mälestisel remonttöid, paljud neist tõenäoliselt Muinsuskaitseametiga kooskõlastamata.

- **Mälestiste omanikele toetuste jagamine ei ole läbipaistev**. Raha jaotamise prioriteedid ei ole avalikustatud ning paljud omanikud ei ole toetuse taotlemise võimalusest teadlikud. 2007. aastal ei järgitud Vabariigi Valitsuse kinnitatud toetuste jagamise korda: Muinsuskaitseameti asemel otsustas rahajagamise Riigikogu ning kinnitas Riigikogu rahanduskomisjoni kirja alusel kultuuriminister; toetati ka selliseid mälestisi, mille kohta taotlust ei olnud esitatud. Riiklikul programmil „Pühakodade säilitamine ja areng" puuduvad toetuste jagamise prioriteedid ja täpsem kord.

- **Märkimisväärse osa mälestiste seisundi ja inspekteerimiste kohta puudub usaldusväärne info.** 2007. aasta veebruari seisuga on kultuurimälestiste registri andmetel inspekteeritud ainult 27% kõigist mälestistest. Inspekteerimiste andmed sisestatakse registrisse tihtipeale mitme kuu pärast, jäetakse ka sisestamata. Muinsuskaitse-inspektorid inspekteerivad peamiselt arhitektuurimälestisi, mida restaureeritakse, kus on uus omanik või mille rikkumise kohta on kolmandatelt isikutelt saadud infot. Interjööride säilimisest Muinsuskaitseametil ülevaadet ei ole. 67% oma kohustustest mitteteadlikest omanikest on teinud interjöörides remonttöid. Paljud rikkumised jäävad avastamata.

- **Kõige ohustatumad on arhitektuurimälestised**. Teadaolevate andmete põhjal on avariilises või halvas seisundis, s.o hädasti remonti või hooldust vajavaid arhitektuurimälestisi kokku 1156 (26,3% 4402-st).

- **Riigimaal asuvate mälestiste hooldamine on jäänud unarusse.** Mitmed reformimata riigimaal asuvad kultuurimälestised (enamasti just hooned või rajatised) on hävinud või jõudnud avariiohtlikku olukorda, sest reformimata riigimaal asuvaid mälestisi ei taha keegi (omavalitsused, riigiasutused) omaks võtta ja hallata.

- Kuna Muinsuskaitseamet ei ole oma kohustusi omanike ees täitnud, on **karistused** mälestiste rikkumiste eest pehmemad ja lünklikud. Muinsuskaitseametis on endiselt probleeme sunnirahade ja trahvide määramise ning nende laekumise üle arvestuse pidamisega.

- **Sunniraha** rakendamine rikkumiste korral on enamasti mõjus. Erandiks on Tallinna linn, kus pea pooltel juhtudel jäävad ettekirjutusest tulenevad kohustused täitmata. Omanikud tasuvad pigem ettekirjutusega kohaldatud sunniraha (sh korduvalt), kui täidavad ettekirjutusest tulenevaid kohustusi.

Kultuuriministri ja Muinsuskaitseameti peadirektor vastus:

Minister ja Muinsuskaitseameti peadirektor lubasid kontrolliaruandes esitatud puuduste kõrvaldamisega tegeleda. Muinsuskaitseametil on kinnitatud uus strateegiline arengukava aastateks 2008–2011, milles pööratakse tähelepanu enamikule Riigikontrolli väljatoodud vajakajäämistele ja planeeritakse lähiaja tegevusi kooskõlas kontrolliaruandes rõhutatud vajadustega. Oma vastuses tõi peadirektor välja, et mitmete õigusaktidest tulenevate kohustuste ning oluliste tegevuste täitmist takistab raha ja inimeste puudus.

Sisukord

Valdkonna ülevaade 5

Mälestiseks tunnistamine ja mälestiseks olemise lõpetamine 9

Kõiki vajalikke alus- ja valdkonnauuringuid ei ole tehtud 11
Kaitse alla võtmise kriteeriumeid ei ole formuleeritud 12
Olemasolevaid arhitektuurimälestiste nimekirju ei ole üle vaadatud 13
Kaitse all on mälestise tunnused kaotanud asju 14

Mälestiste arvestus 15

Mälestiste registrisse on paljud andmed kantud vaid osaliselt 15
Ligipääs mälestisteregistri andmetele võimaldaks omavalitsustel muinsuskaitselisi ülesandeid efektiivsemalt täita 17

Mälestiste säilimise tagamine 18

Mälestiste omanikud ei tea oma kohustusi 19
Suurem osa mälestistest ei ole tähistatud 20
Paljude mälestiste kohta ei ole koostatud kaitsekohustuse teatist 22
Muinsuskaitsealane teavitustöö vajab rohkem tähelepanu 25
Omanikel ei ole toetuste kohta piisavalt infot 27
Toetuste jagamise alused ei ole läbipaistvad 28

Mälestiste seisund ja järelevalve 31

Enamiku mälestiste seisundi kohta puudub registris usaldusväärne info 31
Veerand arhitektuurimälestistest on avariilised või halvas seisukorras 34
Interjööride säilimisest Muinsuskaitseametil ülevaade puudub 36
Hoonetele funktsiooni leidmine päästaks mitmed mälestised avariilisesse seisundisse sattumisest ja hävimisest 37
Riigimaal asuvad mälestised on unarusse jäetud 38
Kuna Muinsuskaitseamet ei ole osale omanikest koostanud kaitsekohustuse teatiseid, on karistused mälestiste rikkumiste eest pehmemad ja lünklikud 39
Sunnivahendi kohaldamine on enamasti olnud mõjus, v.a suuremates linnades 41

Riigikontrolli soovitused ning kultuuriministri ja Muinsuskaitseameti peadirektori vastused 43

Auditi iseloomustus 48

Riigikontrolli varasemaid auditeid muinsuskaitse valdkonnas 51

Lisa. Mälestiseks tunnistamise kriteeriumid 52

Valdkonna ülevaade

Mälestised ja muinsuskaitsealad

Kultuurimälestis – riigi kaitse all olev kinnis- või vallasasi või selle osa või asjade kogum, millel on ajalooline, arheoloogiline, etnograafiline, linnaehituslik, arhitektuuriline, kunstiline, teaduslik, usundilooline või muu kultuuriväärtus.

1. Kultuurimälestisi liigitatakse arhitektuuri-, ajaloo-, arheoloogia-, kunsti- ja tehnikamälestisteks. Tabelis 1 on toodud ülevaade kultuurimälestiste registrisse kantud mälestistest ning nendest mälestistest, mis on alates kehtiva muinsuskaitseseaduse jõustumisest (01.04.2002) kaitse alla võetud või mille puhul kaitse on lõpetatud. Täpsem ülevaade mälestiste liikidest on toodud lisas A „Mälestiste kriteeriumid".

Tabel 1. Ülevaade kultuurimälestistest

	Arhitektuuri-mälestised	Ajaloo-mälestised	Arheoloogia-mälestised	Kunsti-mälestised	Tehnika-mälestised	KOKKU
Kultuurimälestiste arv	5 236	1 245	6 606	12 607	34	**25 596***
Kaitse alla võetud alates 2002	154	113	66	674	1	**1 008**
Kaitse lõpetatud alates 2002	47	3	2	12	0	**64**

* Mälestise liikide summa ei võrdu „Kokku" summaga, sest üks mälestis võib korraga kuuluda mitmesse liiki.

Allikas: Kultuurimälestiste register, 01.04.2007

Kinnis- ja vallasmälestis – mälestised jaotatakse kinnis- või vallasmälestiseks vastavalt kinnis- ja vallasasjade liigitamisele (MuKS, § 3). Arhitektuuri-, ajaloo- ja arheoloogiamälestised on enamasti kinnismälestised; kunsti- ja tehnikamälestised enamasti vallasmälestised.

2. Kõige rohkem mälestisi asub Harjumaal (5173), Tartumaal (2719) ja Lääne-Virumaal (2634). Kinnis- ja vallasmälestiste jaotumine maakonniti on toodud joonistel 1 ja 2. Kõige rohkem arhitektuurimälestisi paikneb Harjumaal (1252) ja neist üle poole (767) asub Tallinnas. Mälestisi (laevavrakke) asub ka riigile kuuluvatel veealadel.

Joonis 1. Kinnismälestiste maakondlik jaotus

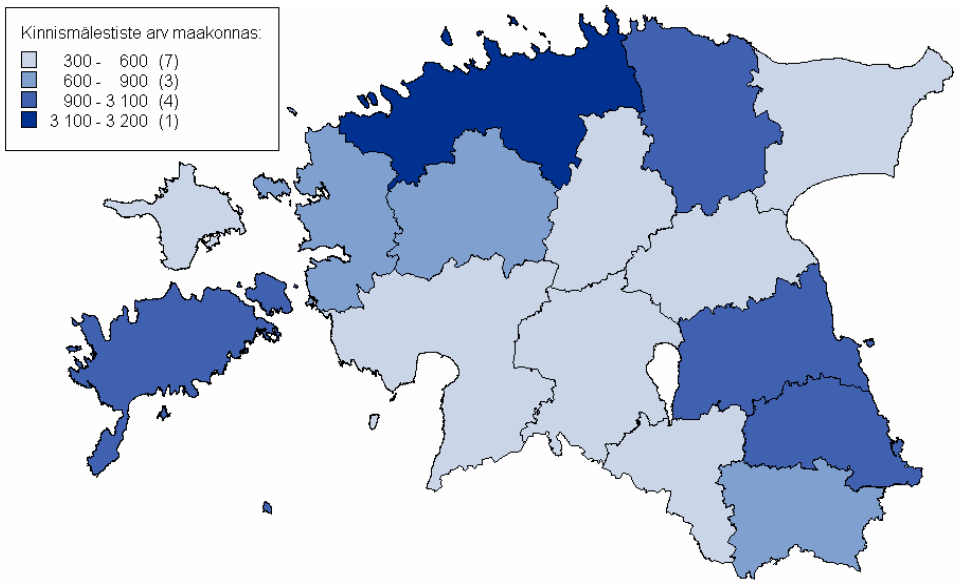

Allikas: Kultuurimälestiste register, Riigikontroll

Joonis 2. Vallasmälestiste maakondlik jaotus

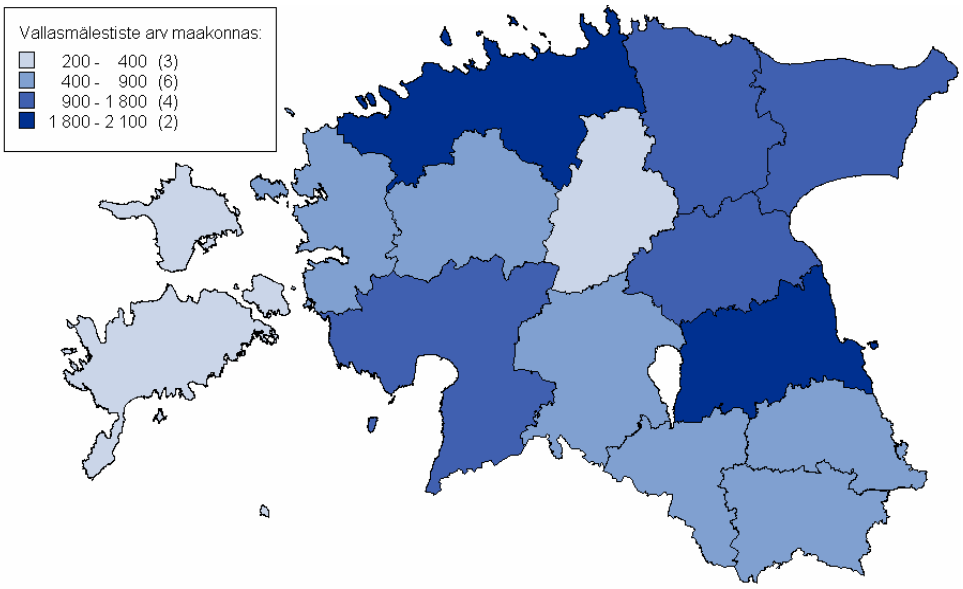

Allikas: Kultuurimälestiste register, Riigikontroll

Muinsuskaitseala – ajalooline asula või kujunenud ala, mis koosneb kinnismälestistest ja teistest asjadest, mis koos maa-ala ja loodusobjektidega ning tänavavõrgu, hoonestuskvartalite ja kruntide (kinnistute) struktuuriga moodustavad kultuuriväärtusliku terviku.

Kaitsevöönd – kinnismälestise kaitseks kehtestatav ala, kus on Muinsuskaitseameti loata ehitus-, mulla- ja haljastustööd keelatud. Üldjuhul on kaitsevööndiks 50 m laiune maa-ala mälestise väliskontuurist või piirist, kui ei määrata teisiti.

3. Lisaks mälestistele kaitstakse kultuuripärandit ka muinsuskaitsealadena. Muinsuskaitsealasid on Eestis kokku 12: Haapsalu vanalinn, Kuressaare vanalinn, Lihula vanim asustus, Paide vanalinn, Pärnu vanalinn ja kuurort, Rakvere vanalinn, Tallinna vanalinn, Tartu vanalinn, Valga linnatuumik, Võru vanalinn, Viljandi vanalinn ning Rebala muinsuskaitseala.

4. Mälestiste kaitsmiseks ning muinsuskaitsealade vaadeldavuse tagamiseks ja lähiümbrusesse sobimatute hoonete püstitamise ärahoidmiseks kehtestatakse neile kaitsevöönd. Lisaks on kohalikel omavalitsustel planeerimisseaduse kohaselt võimalus kultuuriväärtuste kaitseks määrata miljööväärtuslikke hoonestusalasid jms ning kehtestada nendel aladel ise piiranguid. 01.01.2007. a seisuga olid muinsuskaitseinspektorite ja maavalitsuste hinnangul kehtiva planeerimisseaduse alusel vastu võetud üldplaneeringuga miljööväärtuslikke hoonestusalasid moodustanud 10–15 % omavalitsustest. Miljööväärtuslikke alasid eraldi käesolevas auditis ei käsitleta.

5. Enamik mälestistest on eraomandis. Täpset ülevaadet mälestiste omanikest ei ole (vt punktid 42–43). (Kultuuriväärtuste registris on omanikud märgitud 11 150 mälestise juures.) Enamiku vallasmälestistest moodustavad kirikutele ja avaliku sektori asutustele kuuluvad esemed. Eraisikute omanduses olnud kultuuriväärtuslikud vallasasjad on üldjuhul hoiul muuseumides.

Mälestiste ja muinsuskaitsealade kaitse korraldus

6. Kultuurimälestisi ja muinsuskaitsealasid kaitstakse muinsuskaitseseaduse alusel. Muinsuskaitseseadus reguleerib riigi, omavalitsuste ning mälestiste omanike või valdajate õigusi ja kohustusi kaitse korraldamisel ning säilimise tagamisel. Muinsuskaitset korraldavad Kultuuriministeerium, Muinsuskaitseamet ning omavalitsused.

7. Eesti on ratifitseerinud 6 rahvusvahelist muinsuskaitsealast konventsiooni. Mõne konventsioonidega kokkulepitud meetme

rakendamisse on Eesti riik panustanud veel üsna vähe, kuid täielikult katmata valdkondi ei ole.

Kas teadsite, et Eesti on liitunud

- Euroopa kultuurikonventsiooniga,
- Euroopa arhitektuuripärandi kaitse konventsiooniga,
- arheoloogiapärandi kaitse Euroopa konventsiooniga,
- ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsiooniga,
- 1954. aasta Haagi konventsiooniga kultuuriväärtuste kaitse kohta relvakonflikti korral,
- kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsiooniga.

8. Kultuuriväärtuste eksporti väljapoole Euroopa Liidu territooriumi reguleerib Eestis otse kohalduv Euroopa Nõukogu määrus nr 3911/92/EMÜ. Lisaks on liikmesriikidel õigus seada piiranguid kultuuriväärtuste väljaveole Euroopa Liidu riikidesse. Kuni Euroopa Liiduga liitumiseni reguleeris Eestist kultuuriväärtuste väljavedu tolliseaduse ning Vabariigi Valitsuse 25.06.1999. a määruse nr 202 alusel vastu võetud kultuuriministri 24.07.2000. a määrus nr 10 „Kultuuriväärtuste nomenklatuur ning välja- ja sisseveo kord". Uus kultuuriväärtuste väljaveo, ekspordi ja sisseveo seaduse eelnõu oli käesoleva auditi valmimise ajal välja töötatud, kuid polnud veel seadusena vastu võetud. Seega on alates 1. maist 2004 olnud võimalik viia Eestist vabalt välja meie kultuuriväärtuseid Euroopa Liidu riikidesse.

9. **Muinsuskaitseamet** korraldab muinsuskaitsetööd, teeb mälestiste ja muinsuskaitsealade üle järelevalvet ning peab kultuurimälestiste registrit. Muinsuskaitsetöö sisaldab näiteks asjade kaitse alla võtmiseks ning säilitamise tagamiseks vajalike uuringute tegemist ja restaureerimisjuhiste koostamist, mälestiseomanikele kaitsekohustuse teatiste koostamist, mälestiste populariseerimist ja tähistamist. Kooskõlastatakse ehitus-, konserveerimis-, remondi- jms tööde eelduseks olevad muinsuskaitse eritingimused ja projektid, samuti detail- ja üldplaneeringud. Järelevalvet tehakse näiteks omanikele pandud hoolduskohustuste täitmise, restaureerimistöödel järelevalve teostamise üle.

10. Ametil töötavad igas maakonnas inspektorid (enamikus maakondades on üks ametikoht, Pärnu-, Lääne-Viru- ja Tartumaal kaks ning Harjumaal kolm ametikohta), kelle olulisemateks ülesanneteks on maakonnas asuvate mälestiste omanike nõustamine, projektdokumentatsiooni kooskõlastuste menetlemine, lubade väljastamine, omanikele kaitsekohustuse teatiste koostamine ning järelevalve tegemine.

11. Nõuandva koguna tegutseb kultuuriministri moodustatud **Muinsuskaitse Nõukogu**, kes teeb ettepanekuid kultuuriväärtusega asja mälestiseks tunnistamiseks või mälestiseks olemise lõpetamiseks, samuti muinsuskaitsealaste õigusaktide muutmiseks ja täiendamiseks, annab vajaduse korral arvamuse kultuuriväärtusega leiu väärtuse kindlaksmääramisel ning vaatab läbi ettepanekud Eesti kultuuripärandi võtmiseks rahvusvahelistesse registritesse ja nimekirjadesse. Nõukogu koosneb ülikoolide, teadusasutuste, ühenduste ja liitude esindajatest ning ajaloo-, arheoloogia-, etnoloogia-, arhitektuuri-, restaureerimise-, kunsti- ja teadusajaloo ekspertidest. Muinsuskaitseameti peadirektor võib vajaduse korral moodustada ajutisi **ekspertnõukogusid.** Praegu tegutsevad arhitektuuri, arheoloogia, kunsti ja maastikuarhitektuuri ekspertnõukogud.

12. **Omavalitsused** peavad oma tegevuses arvestama muinsuskaitse nõudeid planeeringute, maakasutuse, ehituse, liikluskorralduse projekte kooskõlastades ja lubasid andes; samuti peavad nad Muinsuskaitseametit teavitama rikkumisest, mälestiste kahjustumisest, kultuuriväärtusega leidudest.

13. Tallinna, Tartu ja Haapsalu linnale on Muinsuskaitseamet **halduslepinguga** üle andnud paljud muinsuskaitseseaduse ja teiste

õigusaktidega pandud muinsuskaitsealased riiklikud kohustused (nt kultuurimälestiste riikliku registri täitmine, kaitsekohustuse teatiste koostamine ja väljastamine, mälestiste tähistamine). Käesoleva auditi valmimise ajal sõlmiti haldusleping ka Pärnu Linnavalitsusega.

14. Mälestiste kaitse, tutvustamise jms korraldamisel abistavad Muinsuskaitseametit vabatahtlikud **usaldusmehed**. Usaldusmehi kasutatakse praegu peamiselt arheoloogias, teistes valdkondades peaaegu mitte.

15. **Mälestiseomanikele** paneb muinsuskaitseseadus mitmeid kohustusi ja kitsendusi. Omanik peab mälestist hooldama kaitsekohustuse teatises loetletud töid tehes ning hoidma korras mälestise tähist. Kinnismälestise konserveerimiseks, restaureerimiseks, remontimiseks, ehitamiseks ja muinsuskaitsealal ehitamiseks või kaevetööde tegemiseks peab omanik tellima muinsuskaitse eritingimused ning vajaduse korral ka uuringud omal kulul. Töö tegemisel tuleb kinni pidada Muinsuskaitseameti kooskõlastatud eritingimustest ja projektist ning kasutada tegevusloaga ettevõtjaid. Omanik peab teatama Muinsuskaitseametile ehitise võõrandamisest, pärimisest või piiratud asjaõigusega koormamisest. Samad nõuded kehtivad ka muinsuskaitsealadel paiknevate kinnisasjade omanikele.

16. Vallasmälestise omanik ei või mälestist kasutada otstarbel, mis ohustab selle säilimist, ega eemaldada vallasmälestist kinnismälestisest, mille juurde see kuulub, ilma Muinsuskaitseameti loata. Samuti on Muinsuskaitseameti loata keelatud mälestist konserveerida, restaureerida, remontida või muuta selle ilmet muul viisil.

17. Mälestise omanikul või valdajal on õigus saada Muinsuskaitseametilt või tema kaudu tasuta konsultatsioone mälestise hooldamiseks või kasutamiseks, samuti mälestise kohta teaduslikku jm infot. Omaniku soovil paigutab Muinsuskaitseamet vallasmälestise tasuta hoiule tema säilimist tagavatesse tingimustesse. Omanik võib taotleda Muinsuskaitseameti kaudu riigieelarvest, valla- või linnaeelarvest toetust mälestise hooldamiseks, sh valve- ja signalisatsioonisüsteemi paigaldamiseks, samuti mälestise konserveerimiseks, restaureerimiseks või optimaalsete säilitustingimuste loomiseks. Lisaks võib Vabariigi Valitsus mälestise või kinnismälestise kaitsevööndis paikneva kinnisasja omanikule kehtestada muid soodustusi. (Siiani ei ole neid kehtestatud.)

Muinsuskaitse rahastamine

18. Muinsuskaitset rahastatakse Eestis peamiselt Muinsuskaitseameti eelarve kaudu (vt tabel 2). Enamiku Muinsuskaitseameti eelarvest moodustavad mälestistele ja pühakodadele mõeldud toetusrahad. Riigieelarvest toetatakse investeeringutena ehitus-, restaureerimis- ja konserveerimistöid ning eraldisena muinsuskaitse eritingimuste ja projektide koostamist. Riiklikust programmist „Pühakodade säilitamine ja areng” toetatakse ka selliseid kirikuid, mis ei ole kultuurimälestised.

Tabel 2. Muinsuskaitseameti eelarve aastatel 2003–2007 (kr)

	2003	2004	2005	2006	2007
Muinsuskaitseameti eelarve kokku, sh	**28 249 500**	**37 449 500**	**46 570 232**	**46 054 258**	**54 806 402**
▪ toetused mälestiste omanikele, (investeeringud)	14 900 000	14 800 000	17 500 000	17 500 000	18 050 000
▪ toetused mälestiste omanikele (eraldised)	–	–	3 055 000	3 085 442	3 300 569
▪ kultuuriministri määratud toetused (investeeringud) konkreetsetele mälestistele*,	500 000	750 000	450 000	–	2 700 000
▪ sh riiklik programm „Pühakodade säilitamine ja areng”	100 000	9 800 000	14 000 000	14 000 000	14 815 000

* 2003.–2005. a eraldati kultuuriministri käskkirjaga toetus Tartu Toomkiriku varemetele, 2007. a eraldati toetus viiele mälestisele (vt p 88).

Allikas: Kultuuriministeeriumi valitsemisala iga-aastased eelarved

19. Lisaks Muinsuskaitseameti eelarvele eraldatakse mälestistele muinsuskaitselisteks töödeks raha muu hulgas ka Kultuuriministeeriumi eelarvest teiste riiklike programmide kaudu (2007. a eelarvest eraldati mõisakoolide programmile 5,8 mln kr, Setomaa kultuuriprogrammile 4,85 mln kr). Programmidest toetatakse nii asjakohaseid uuringuid, remont-restaureerimist kui ka projekteerimistöid. Eesti Kultuurkapital on viimastel aastatel toetanud üksikuid muinsuskaitsega seotud projekte. Üksikuid suuri objekte rahastatakse ka Kultuuriministeeriumi eelarvest (nt 2007. aastal eraldati Tartu Jaani Kirikule 4 mln kr ja Narva Aleksandri Kirikule 16 mln kr). Lisaks toetavad mälestistega seotud töid märkimisväärselt ka kohalikud omavalitsused, kuid selle ulatuse kohta ülevaade puudub.

20. Mälestiste restaureerimisega seotud tegevusi (uuringuid ja projekteerimistöid) on rahastatud ka Euroopa Liidu tõukefondidest, sest kultuuripärandi säilitamine on regionaalpoliitika osa. Suurem osa Euroopa Liidu toetustest on tulnud kahest piirkondade konkurentsivõime tugevdamise programmist ning külade taastamine ja arendamise programmist (näiteks 2005. aastal toetati kultuuripärandit nendest programmidest *ca* 132 miljoni krooniga). Lisaks on Muinsuskaitseamet osalenud Euroopa Liidu koostööprogrammi „Kultuur 2000” raames projektis “European Landscapes: Past, Present and Future”, mille eesmärgiks oli suurendada avalikkuse teadlikkust Euroopa arheoloogilistes leiukohtades ja maastikel asuvast kultuuripärandist ning propageerida nende paikade taastamist ja tundma õppimist. Projektile eraldati Euroopa Liidu toetust ligi 14 miljonit krooni. Mõisakoole toetatakse arvestuslikult kuni 113,7 miljoni krooniga ka Norra ja Euroopa majanduspiirkonna välisabi toetusprogrammi kaudu. 2007. aasta kevadel Eesti poolt doonorriikidele esitatud seitsmest välja valitud mõisakooli projektist on viis mälestised.

Mälestiseks tunnistamine ja mälestiseks olemise lõpetamine

21. Ettepaneku tunnistada kultuuriväärtusega asi kultuurimälestiseks võivad teha kõik isikud. Asja tunnistab mälestiseks kultuuriminister oma käskkirjaga Muinsuskaitseameti eksperdihinnangu ja Muinsuskaitse Nõukogu ettepaneku alusel. Vajaduse korral võib Muinsuskaitseamet

võtta asja enne mälestiseks tunnistamist kuni kuueks kuuks ajutise kaitse alla. Sel ajal teeb Muinsuskaitseamet kindlaks asja mälestiseks tunnistamise vajaduse.

Joonis 3. Mälestise kaitse alla võtmise (ja kaitse alt välja arvamise) protsess

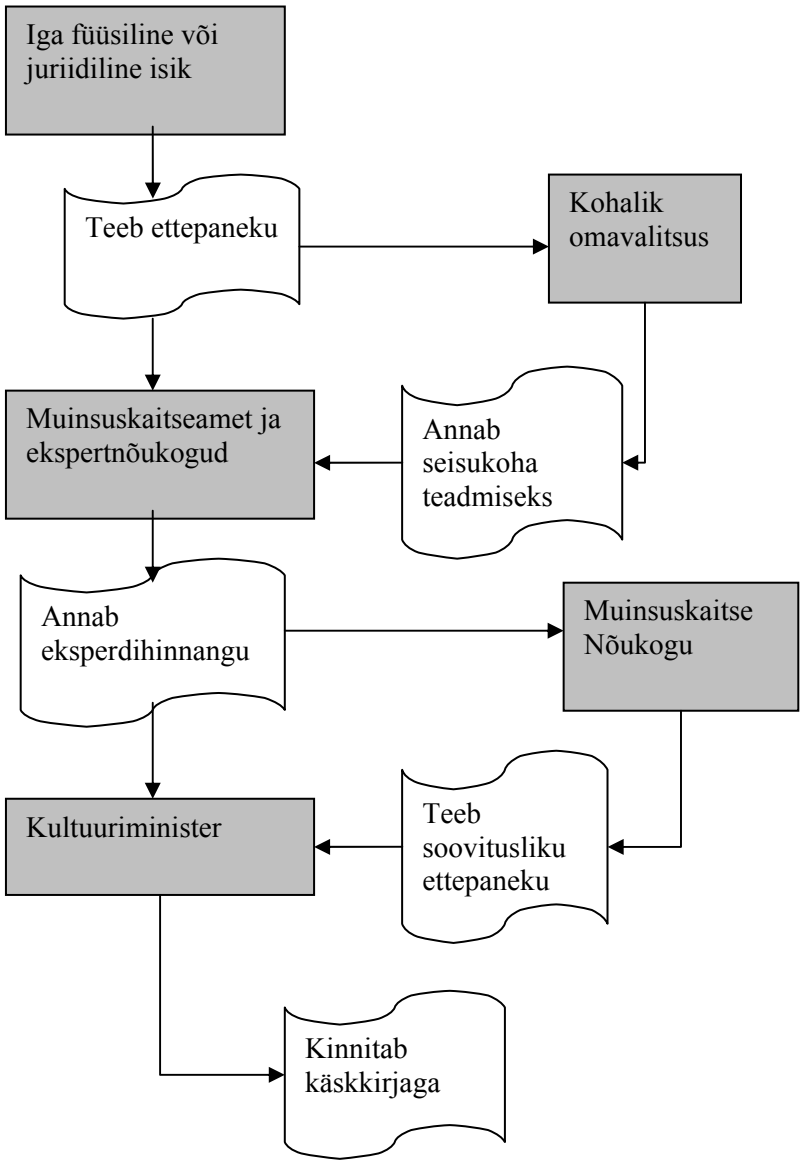

Allikad: Muinsuskaitseseadus, Vabariigi Valitsuse 10.09.2002. a määrus nr 286 „Kultuurimälestiseks tunnistamise ja kultuurimälestiseks olemise lõpetamise kord", Kultuuriministri 02.03.2007. a määrus nr 6 „Muinsuskaitse Nõukogu põhimäärus"

22. Mõnes riigis (nt Lätis, Suurbritannias, Ungaris) on kasutusel mitmetasandiline kultuuriväärtuste kaitse süsteem, mis võimaldab mälestisi kaitsta erineva rangusega. Eestis on võimalik iga mälestise puhul näha ette sätestatud kitsendustes leevendusi kaitsekohustuse teatises. Muinsuskaitseala põhimäärusega kehtestatakse nõuded ja kitsendused ka konkreetsel alal asuvatele tavaehitistele, mis ei ole üksikult mälestisena kaitse alla võetud. Kohalike omavalitsuste kehtestatud miljööväärtuslikel hoonestusaladel on samuti üldjuhul väiksemad omandikitsendused kui mälestistel.

23. Asja mälestiseks olemise võib lõpetada, kui asi on hävinud ja tema piisavalt autentsena taastamine pole võimalik; asi on kaotanud enamiku mälestise tunnustest ja nende tunnuste piisavalt autentne taastamine pole võimalik; asja tehniline seisund on halb ning seisundi parendamiseks vajalik konstruktsioonide asendamine põhjustab asja autentsuse kadumise. Asja mälestiseks olemise lõpetab kultuuriminister oma käskkirjaga Muinsuskaitseameti eksperdihinnangu ja Muinsuskaitse Nõukogu ettepaneku alusel.

Kõiki vajalikke alus- ja valdkonnauuringuid ei ole tehtud

Alus- ja valdkonnauuringud kui kultuuripärandi süsteemse säilitamise alus

24. Uuringute eesmärgiks on saada säilinud materiaalsest pärandist ülevaade ja hinnata seda. Uuringud on aluseks, et otsustada, mida, mis hulgal ja kuidas kultuuripärandina säilitada. Praegu on vajalikke uuringuid tehtud osaliselt, süsteemne ülevaade eri ajalooperioodide pärandist riigil puudub.

Rakendusuuringud – jagunevad materiaalse pärandi uuringuteks ning kaitsekorralduse ja säilitusalasteks uuringuteks. Käesolevas auditis käsitletakse materiaalse pärandi uuringuid, mis jagunevad omakorda Eesti ajaloo ülduuringuteks ja temaatilisteks valdkonnauuringuteks.

25. Muinsuskaitseamet hakkas uuringute kohta arvestust pidama alates 2004. aastast. Samal aastal on koostatud ameti rakendusuuringute kava, mis ei ole aga ametlik dokument ja milles sisalduv uuringute loetelu ei ole ammendav ega tähtsuse järjekorras. Praeguseks on kavas kirjapandud kuuest ülduuringust tellitud ja valminud kaks metoodilist alusmaterjali (ENSV arhitektuur, Eesti Vabariigi periood 1918–1940), st käsitletud ajalooperioodidest ammendava ülevaate saamiseks on vaja tellida täiendavad uuringud. Ülduuringud on aluseks kõigile temaatilistele valdkonnauuringutele ning olemasolevate nimekirjade ülevaatamisele.

26. Nimetatud rakendusuuringute kavas on loetletud 57 temaatilist valdkonnauuringut, mis on koondatud 10 rühma: miljöö, planeeringud, avalik, koolid, sakraal, kalmistud, tööstus, transport, militaar, elamu. Aastatel 2004–2006 on Muinsuskaitseamet tellinud 35 valdkonna-uuringut, neist 9 pühakodade riikliku programmi raames. Mõned uuringud jätkuvad 2007. aastal. Kõikides teemarühmades veel uuringuid tehtud ei ole. Ühtegi uuringut ei ole tellitud rühmast „Planeeringud" (külad, alevikud, alevid, väikelinnad, tööstusrajoonid) ja „Koolid" (maakoolid, linnakoolid).

27. 2007. aasta alguses valmis Muinsuskaitseametil strateegiline arengukava. Viimase lisaks oleva 2008. aasta tegevusplaani kohaselt on ametil eesmärgiks 2008. aasta jooksul koostada Eesti ajaloo üld-uuringutest perioodi 1860–1918 käsitlev uuring (I osa uuringust Eesti Vene tsaaririigi koosseisus), valdkonnauuringutest plaanitakse jätkata alustatud uuringutega 8 teemal (meiereid ja koorejaamad; kirikuaiad ja kalmistud; orelid; kirikutekstiilid; tuulikud ja veskid; EELK kirikuhooned ja sisustus; õigeusukirikute varemed ja uuringud; hauaplaadid) ja alustada uuringutega 5 teemal (koolimajad; veealune kultuuripärand; nõukogudeaja olulisemad ehitised; maapiirkonna ühiskondlikud hooned ja rajatised; Peipsiääre traditsiooniline külaarhitektuur).

Tehnikamälestis kitsarööpmeline auruvedur VP-1-899 Pärnumaal Lavassaare vallas

Muinsuskaitseamet

28. Siiani on veel täielikult uurimata, inventeerimata ja süsteemselt kaitse alla võtmata tehnikamälestised kui kultuuripärandi liik. Praegu on kaitse all 35 tehnikamälestist, neist 1 on kaitse alla võetud 2006. aastal. Ülejäänud on kaitse alla võetud aastatel 1997–1998. Kaitse alla on võetud ainult auruvedureid ja sõjatehnikat. Suur hulk tehnikapärandit on juba hävinud. Praegu säilib see pärandiliik ainult tänu entusiastidele. Ameti strateegilises arengukavas aastateks 2008–2011 ei ole märgitud, kas amet hakkab lähiajal tehnikamälestiste uurimise ja inventeerimisega tegelema või mitte, kuid nähakse vajadust luua tehnikamälestiste peainspektori ametikoht. Arengukava lisaks oleva tegevusplaani kohaselt ei hakata 2008. aastal nende uurimise ja inventeerimisega tegelema.

29. Kuna säilinud kultuuripärandist teemade kaupa ülevaade puudub, siis hoitakse ka küsitavate või kadunud mälestise tunnustega asju pigem kaitse all, kui lõpetatakse nende riiklik kaitse. Näiteks mainisid inspektorid intervjuudel, et on teinud mitmel korral ettepaneku mälestise kaitse lõpetamiseks (mälestis on hävinud, mälestise tunnused on küsitavad). Kaitset ei ole aga lõpetatud seepärast, et puudub ülevaade, kui palju mingist liigist kultuuripärandit on säilinud, ja sestap pole alust ka otsustamiseks, kas kaitse all on optimaalne hulk teatud tüüpi mälestisi või mitte.

30. Nii ebapiisavate alus- ja valdkonnauuringute kui ka kaitse alla võtmise kinnitamata kriteeriumite tõttu võib praegu olla kaitse alt väljas asju, mida oleks vaja kaitsta, ning kaitse all ka asju, mida ei peaks riiklikult kaitsma. Teiste riikide kogemus ning Muinsuskaitseameti hinnang näitavad, et kultuuripärandi süstemaatilise läbiuurimise tulemusel mälestiste arv pigem kasvab kui kahaneb.

Kaitse alla võtmise kriteeriumeid ei ole formuleeritud

31. Kultuuriväärtusliku asja mälestiseks tunnistamise kriteeriumeid ametlikult sätestatud ei ole. Aruande lisas A on toodud Muinsuskaitsemeti peainspektoritelt kogutud mitteametlikud kriteeriumid.

32. Muinsuskaitseameti töötajatega tehtud intervjuudest selgus, et mitmel korral on asi kaitse alla võetud selle hävimisohu ilmnemisel (hoonet tahetakse hakata lammutama või plaanitakse suuremahulisi juurdeehitusi). Näiteks Pärnu muinsuskaitseala laiendamisel oli rannapargi ja ajaloolise kuurordi riikliku kaitse alla võtmise üks oluline kriteerium miljöö ohustatus. Muinsuskaitsealal eelistatakse riiklikult kaitsta veel korrastamata hooneid, kuna nende puhul esineb ebaprofessionaalse restaureerimise oht (Muinsuskaitse aastaraamat 2005, lk 88). Samal ajal ei jõuta kaitse alla võtta väärtuslikke korrastatud hooneid. Samuti jälgib Muinsuskaitseamet, et mälestiste hulk oluliselt ei kasvaks, kuna neil napib ressursse juba praeguse mälestiste hulga haldamiseks.

33. Kaitse alla võtmise ja kaitse alt välja arvamise põhimõtted on olulised ka mälestiste omanikele ja avalikkusele muinsuskaitsetöö selgitamiseks ja põhjendamiseks. Intervjuudest Muinsuskaitseameti esindajatega ja mälestiseomanike küsitlusest selgus, et kui omanik ei tea kaitse alla võtmise põhjendusi, ei tunneta ta tõenäoliselt ka mälestise väärtuslikkust. Mitteväärtustamine on aga mälestiste säilimise riskitegur.

Olemasolevaid arhitektuurimälestiste nimekirju ei ole üle vaadatud

34. 1994. aastal jõustunud muinsuskaitseseaduse kohaselt pidi Muinsuskaitseamet vaatama aasta jooksul üle Eesti NSV ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse ja kasutamise seaduse alusel vabariikliku ja kohaliku tähtsusega ajaloo- ja kultuurimälestiste nimekirja kantud objektid ja tegema kindlaks, kas need vastavad mälestise tunnustele. Hiljem pikendati mälestiste nõukogudeaegsete nimekirjade ülevaatamise tähtaega kuni 1997. aasta 1. juulini. Valdav osa mälestisi on kaitse alla võetud aastatel 1997–1999.

35. Ameti töötajate sõnul jõuti 1990. aastatel ülevaatamist vajavatest mälestistest üle vaadata pühakojad, nendele kuuluvad vallasmälestised ning enamik ajaloomälestistest. Arheoloogiamälestiste nimekirjade ülevaatamist ei peetud vajalikuks. Ehitiste (arhitektuuri- ja mõned ajaloomälestised) vastavust mälestise tunnustele hinnata ei jõutud, vaid need võeti kaitse alla automaatselt mälestiste nõukogudeaegsete nimekirjade alusel. Nende tunnustele vastavust ega seisukorda ei ole ka tänaseks jõutud süstemaatiliselt üle vaadata.

36. Nõukogudeaegsete nimekirjade ülevõtmise ajal võeti kaitse alla ka uusi mälestisi, kuid eksperdihinnanguid neile ei tellitud. Nii on näiteks linnades säilitamist väärivatel tööstuslikel aladel kaitse alla võetud kõik hooned koos interjööriga, kuigi osa nendest hoonetest ei vajaks kaitset iseseisva mälestisena, vaid muinsuskaitseala osana. See tähendaks üldjuhul vähem kohustusi ja kulusid nii omanikele kui ka Muinsuskaitse-ametile. Näiteks on Sindi linnas tööstusliku ala kui tervikliku miljöö säilitamiseks kaitse alla võetud 60 arhitektuurimälestist. Nendest 75% on elamud, millest suurem osa omab maakonna inspektorite hinnangul väärtust väliselt tervikliku miljööna, mitte üksikobjektidena koos interjööriga.

37. Asjaolu, et suure hulga kultuurimälestistega ei ole jõutud tegeleda, näitavad ka faktid, et kaitsekohustuse teatis on koostamata ligikaudu 40% mälestistele. Inspekteeritud on kultuurimälestiste registri andmetel 6908 mälestist, s.o 27% mälestistest. Täiesti tähelepanu alt väljas on 5862 mälestist, st 23% mälestistest on sellised, mida ei ole inspekteeritud ning mille kohta pole koostatud kaitsekohustuse teatist. Kaitsekohustuse teatiste ja inspekteerimiste kohta vt lähemalt punktid 63–70.

Avariilises seisundis Roosna-Alliku mõisa kasvuhoone on varisemisohtlik ja ohustab kõrval asuva kooli õpilasi. Juba 2003. a tegi inspektor ettepaneku varemete likvideerimiseks ja muinsuskaitse lõpetamiseks. Praeguseks ei ole kaitset lõpetatud ega nõutud omanikult varemete konserveerimist.

Riigikontroll

Kaitse all on mälestise tunnused kaotanud asju

38. Kultuurimälestiste registris on arvel 78 mälestist, mille seisundiks on märgitud „hävinud" ja mille puhul tuleks korra järgi kaitse lõpetada. Selliste mälestiste hulgas on aga nii tegelikult hävinud kui ka kaduma läinud või varastatud mälestisi. Mõnda hävinuks märgitud mälestist on viimati inspekteeritud 1996. aastal. Palju on ka tähistamata kivikalmeid, ohvriallikaid, kultusekivisid, mida inspekteerimise käigus ei ole leitud. On ka hooneid, mille kohta inspektor on registrisse märkinud, et mälestis on sisuliselt hävinud ning oleks vajalik kaitse lõpetada. Selliseid järeldusi on tehtud inspekteerimiste sissekannetes juba 2–3 aastat tagasi. Kõik sellised mälestised on siiani mälestise staatuses.

39. Riigikontrolli soovitused Muinsuskaitseameti peadirektorile:

- Tagada, et kaitse all oleksid kõik kaitset vajavad kultuuriväärtuslikud asjad ning kaitse lõpetatakse mälestise tunnused kaotanud asjadel. Selleks töötada välja vajalik alusmetoodika ning viia läbi planeeritud üld- ja valdkonna-uuringud. Praegu on kaitse alla võtmata osa kaitset vajavaid asju ning kaitse all on küsitavate mälestiste tunnustega asju, kuna puudub süsteemne ülevaade kultuuripärandist.

- Kinnitada ja avalikustada mälestiste kaitse alla võtmise kriteeriumid. Selliselt oleks mälestiste tunnistamise otsused läbipaistvamad ja kõigile osapooltele arusaadavad.

- Töötada välja tehnikamälestiste kaitse alla võtmise põhimõtted, korraldada tehnikamälestiste kaitse alla võtmiseks vajalikud uuringud ja inventeerimised. Suur osa tehnikamälestisi on hävinud ja praegu säilib see pärandiliik ainult tänu entusiastidele.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet nõustub auditi aruandes esitatud väitega, et osa väärtuslikku kultuuripärandit on veel kaitse alla võtmata. Muinsuskaitseameti peadirektori 19.02.2007. a käskkirjaga nr 10-A kinnitatud Muinsuskaitseameti 2008–2011. a arengukavas ja 2008. a tegevuskavas on ette nähtud mälestiste kaitse alla võtmise kontseptsiooni koostamine. Kultuuripärandi väljaselgitamiseks kogu riigis on vajalik valdkonnauuringute ning ekspertiiside läbiviimine, mida seni ei ole võimaldanud ametile eraldatud ressursside vähesus. Muinsuskaitseameti arengukavas on üks läbivaid mõtteid uurimisosakonna, mille koosseisu peaks kuuluma vähemalt 6 spetsialisti – arheoloog, arhitekt, kunstiajaloolane, ajaloolane, insener, projektiekspert, loomise vajadus. Koostatud arengukavas on esitatud ka uuringute kava, mille põhjal koostatakse iga-aastane tegevuskava, kus on määratletud aastane uuringute programm. Muinsuskaitseametil on 2007. a kavas sõlmida uurimisvaldkonnas olukorra parandamiseks koostöö kokkulepped Tartu Ülikooliga, Tallinna Ülikooliga. Tallinna Tehnikaülikooliga on vastav kokkulepe juba allkirjastatud käesoleva aasta 14. juunil.

Muinsuskaitseamet nõustub arvamusega, et mälestiseks tunnistamise kriteeriumide selgitamisel ja avalikustamisel on võimalik teha senisest enamat. Asja kultuuriväärtusena riikliku kaitse alla võtmise alused on sätestatud Muinsuskaitseseaduses, Vabariigi Valitsuse määrustes „Kultuurimälestiseks tunnistamise ja kultuurimälestiseks olemise

lõpetamise kord“ ja „Kultuuriväärtusega asja ajutise kaitse alla võtmise ja kaitse lõpetamise kord“ ning märgitud dokumendid on avalikud. Muinsuskaitseamet kavandab senisest enam selgitada ja avalikustada asja mälestiseks tunnistamise protsessis osalevate Muinsuskaitseameti töötajate, ameti kooskõlastamiskomisjoni, mälestiseliikide ekspertkomisjonide ning Muinsuskaitse Nõukogu otsuseid ja seisukohti.

Käesoleval ajal on riikliku kaitse all olevate tehnikamälestiste arv väike ja valdkond nõuab senisest süsteemsemat lähenemist. Tehnikamälestistega tegelemiseks on Muinsuskaitseameti struktuuris käesoleva aasta veebruaris loodud ametikoht – peainspektorite osakonnajuhataja asetäitja ajaloo- ja tehnikamälestiste alal. Nimetatud ametniku üheks üleandeks on tehnikamälestiste kaitse alla võtmise põhimõtete väljatöötamise ja vajalike uuringute ning inventeerimise korraldamine.

Mälestiste arvestus

Kultuurimälestiste riiklik register

40. Mälestise arvestust peetakse kultuurimälestiste riiklikus registris, mille eesmärgiks on koondada mälestiste kohta andmed seadustest tulenevate ülesannete täitmiseks. Registriandmed on aluseks muinsuskaitsetöö korraldamisele: järelevalvest kultuuripärandi väärtustamiseni. Mälestiste registrisse tuleb selle põhimääruse kohaselt kanda mälestiseks tunnistamise, mälestise kirjelduste, asukoha, omaniku ning kasutamise kitsenduste andmed. Lisaks on registri infosüsteemi järk-järgult hakatud kandma ka muid mälestistega seotud andmeid, näiteks tööde kooskõlastusi, kaitsekohustuse teatiseid. Osa andmetest on avalikustatud registri veebilehel (http://register.muinas.ee/).

Kas teadsite, et
kultuurimälestiste registri avalikus vaates (http://register.muinas.ee/) saab igaüks tutvuda Eesti kultuurimälestiste nimekirjade, asukoha ja ajalooga.

41. Registri põhimääruse kohaselt peab uute mälestiste andmed registrisse kandma 1 kuu jooksul. Muinsuskaitseameti peadirektori käskkirja kohaselt peavad töötajad mälestiste kohta laekuva jooksva info kandma registrisse 1 nädala jooksul. Enamiku andmetest esitavad registrile ameti töötajad ise. Mälestiste omanike andmed on kohustatud esitama omavalitsused ning omaniku vahetumisel senised omanikud. Muinsuskaitseamet saab uute omanike andmed ka notaritelt laekuvatest mälestiste ostu-müügi lepingutest. Katastriüksuse numbrid pärib amet ühekaupa maakatastrist.

Mälestiste registrisse on paljud andmed kantud vaid osaliselt

42. Kõik kultuurimälestised on riiklikusse registrisse sisse kantud, ent paljude mälestiste kohta ei ole kõik ettenähtud andmeväljad täidetud. Seda ka juhul, kui need andmed on Muinsuskaitseametis olemas või maakonnainspektorile teada. Samuti ei ole ükski teistelt osapooltelt saadavatest andmeliikidest registris täielikult olemas. Statistika mõnede andmeväljade täidetuse kohta on toodud tabelis 3.

Tabel 3. Kultuuriväärtuste riikliku registri väljade täidetus mälestiseliikide kaupa

Mälestise liik / Andmevälja nimetus	Ajaloo-mälestis	Arheo-loogia-mälestis	Arhitek-tuuri-mälestis	Kunsti-mälestis	Tehnika mälestis
Mälestise tunnus	342 *(27%)*	1 128 *(17%)*	2 874 *(55%)*	6 514 *(52%)*	6 *(18%)*
Mälestise kirjeldus	409 *(33%)*	435 *(7%)*	2 679 *(51%)*	6 938 *(55%)*	4 *(12%)*
Mälestise ajalugu	282 *(23%)*	295 *(4%)*	2 583 *(49%)*	5 370 *(43%)*	6 *(18%)*
Mälestise omanik-valdaja	590 *(47%)*	1 446 *(22%)*	3 821 *(73%)*	2 457 *(19%)*	16 *(47%)*
Kinnismälestise asukoht riigi maakatastri järgi (link Maa-ameti maa-katastri infosüsteemi)	1 045 *(84%)*	6 433 *(97%)*	4 998 *(95%)*	–	–
Mälestise inspekteerimised	607 *(49%)*	1 589 *(24%)*	3 021 *(58%)*	1 951 *(15%)*	0 *(0%)*
Mälestiste koguarv registris	**1 245**	**6 606**	**5 236**	**12 607**	**34**

Allikas: Päring kultuurimälestiste registrist, 09.04.2007

43. Riigikontrollile antud selgitustes nentisid Muinsuskaitseameti osakonnajuhatajad, et andmeid kantakse mälestiste registrisse siis, kui tunnetatakse vajadust või kui jõutakse, sest kõigi õigusaktidega ettenähtud andmete sissekandmiseks ei jätku inimressurssi. Ent kõik registri andmekoosseisu kuuluvad andmed on muinsuskaitsetööks vajalikud ning töö tõhustamiseks on amet registri andmekoosseisu sisuliselt veelgi suurendanud. Seega pärsib see, et uusi andmeid ei sisestata järjepidevalt ühisesse infosüsteemi, Muinsuskaitseameti tegevust, kuna sisestamata andmeid peavad teised töötajad (nt uus maakonnainspektor) uuesti otsima ning täitmata andmevälja võidakse tõlgendada valesti.

44. Paljude mälestiste kohta on olemas suur hulk infot paberist andmekandjatel, mida ei ole jõutud elektroonilisele kujule viia. Näiteks tabelist 3 tuleneb, et arheoloogiamälestiste kohta on infosüsteemi kantud kõige vähem andmeid, kuid tegelikult on Muinsuskaitseameti hinnangul arheoloogiamälestised siiani kõige paremini dokumenteeritud mälestised, kuid olemasolevaid andmeid ei ole infosüsteemi kantud. Samuti on arheoloogiamälestistel tüüptunnused ja orienteeruv kaitsevööndi ulatus määratud liigiti, kuid konkreetse objekti kohta sisestatakse registrisse andmed vaid siis, kui maakonnainspektor antud objektiga spetsiaalselt tegeleb. Selline korraldus ei lähe kokku tänapäevase informatsiooni haldamise ja kättesaadavaks tegemise nõuetega ega vasta eesmärgile kultuuripärandi digitaliseerimisest.

45. **Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile**: Korraldada ameti töö selliselt, et vähemalt uued faktid-andmed kantaks registrisse ja infosüsteemi õigeaegselt. Õiged ja ajakohased andmed võimaldavad korraldada kogu muinsuskaitse tööd teadlikult ja hästi. Kavandada kultuurivaldkonna arengukavas „Digitaalne kultuuripärand

2007–2010" sätestatud strateegiliste eesmärkide täitmiseks tegevused mälestiste kohta olemasoleva informatsiooni digitaliseerimiseks.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet jagab osaliselt auditi aruandes esitatud järeldust, et kultuurimälestiste riiklikku registrisse on paljud vajalikud andmed sisse kandmata. Ameti arengukavas on eesmärgina püstitatud, et kõikide mälestiste kohta on registrisse sisestatud mälestise tunnused, kirjeldus ja üldseisukord ning foto. 2008. a tegevuskavas on ette nähtud saavutada eelpool nimetatud andmete maht registris 50% mälestiste kohta. Samuti on arengukavas püstitatud eesmärk kanda kõik piirangud maakatastrisse sisse 2011. aastaks.

Ligipääs mälestisteregistri andmetele võimaldaks omavalitsustel muinsuskaitselisi ülesandeid efektiivsemalt täita

46. Muinsuskaitseseaduse § 9 alusel on kõigile omavalitsustele pandud mitmed muinsuskaitselised ülesanded (vt tabel 4). Muinsuskaitseameti järelevalveosakonna juhataja märkis auditi käigus antud intervjuus, et üldiselt tegelevad omavalitsused neile pandud muinsuskaitseliste ülesannetega vähe ning osal omavalitsustest puudub enda territooriumi mälestistest ülevaade, kuna ametnikud vahetuvad sageli ja haldussuutlikkus on madal.

Tabel 4. Omavalitsustele muinsuskaitseseadusest (MuKS) tulenevate ülesannete täitmiseks vajalikud andmed ja nende sisalduvus registris

Kohaliku omavalitsuse ülesanded	Registri infosüsteemis sisalduvad andmed, mis on vajalikud ülesande täitmiseks
Arvestab territoriaalplaneerimise, maakasutuse ja muid projekte koostades ja kooskõlastades ning liikluskorraldust kehtestades kinnismälestistest ning muinsuskaitsealadest ja nende kaitsevööndite st tulenevaid muinsuskaitselisi nõudeid (MuKS, § 9 lg 1 p 2).	Mälestisel ja kaitsevööndis kehtivad leevendused, st kaitsekohustuse teatised. (Teatiste koopiad saadetakse omavalitsustele praegu postiga ning omavalitsustes on nende korrektse säilitamisega olnud probleeme. Ligipääs Muinsuskaitseameti infosüsteemi salvestatud digitaalsetele teatistele oleks omavalitsuste jaoks ilmselt mugavam.)
Kontrollib, kas mälestistega ja muinsuskaitsealal paiknevate ehitistega seotud tööd ja asjaomased projektid on kooskõlastatud Muinsuskaitseametiga (MuKS, § 9 lg 1 p 5). Kontrollib, kas mälestistega seotud töid tegevatel isikutel on kehtestatud korras väljastatud uurimis- ja tegevusload (MuKS, § 9 lg 1 p 4).	Mälestisel ja kaitsevööndis kehtivad leevendused, st kaitsekohustuse teatised. Projektide ja tööde kooskõlastused-load
Teeb Muinsuskaitseametile viivitamata teatavaks käesoleva seaduse rikkumise juhud, mälestisi kahjustavad muutused ja kultuuriväärtusega leiud (MuKS, § 9 lg 1 p 6)	Mälestisel ja kaitsevööndis kehtivad leevendused, st kaitsekohustuse teatised; projektide ja tööde kooskõlastused-load; inspekteerimised
Peatab mälestisi või kultuuriväärtusega leide ohustavad tööd ja muu tegevuse (MuKS, § 9 lg 1 p 7)	Mälestisel ja kaitsevööndis kehtivad leevendused, st kaitsekohustuse teatised; projektide ja tööde kooskõlastused-load; peatatud tööd, omanikele määratud karistused, tehtud ettekirjutused

Allikas: Riigikontrolli analüüs

47. Riigikontrolli korraldatud omavalitsuste küsitlusest selgus, et lisaks haldussuutlikkuse probleemile ei ole omavalitsustel muinsuskaitse valdkonna kohta piisavalt vajalikku infot. Riigikontrolli hinnangul saaksid omavalitsused muinsuskaitselisi ülesandeid paremini täita, kui neil oleks veebi kaudu ligipääs ülesannete täitmiseks vajalikele andmetele, mida Muinsuskaitseamet peab mälestiste registri infosüsteemis. Praegu omavalitsustel nendele andmetele juurdepääsu pole ning küsitlusest selgus, et omavalitsused ei olegi teadlikud, et mälestiste infosüsteemis sellised andmed olemas on, sest mõned nendest andmetest (kaitsekohustuse teatised, projektide-tööde kooskõlastused, inspekteerimised, ettekirjutused) ei kuulu praegu ametlikult mälestiste registri andmekoosseisu.

48. Tõenäoliselt on andmete puudumine üks põhjus, mis on põhjustanud omavalitsuste praeguse muinsuskaitselise passiivsuse. Samuti on omavalitsustel seetõttu kulunud muinsuskaitseülesannete täitmiseks asjatult ressurssi.

49. **Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile**: Selgitada välja koostöös kohalike omavalitsustega nende tegelik infovajadus ning teha registri infosüsteemis vajalikud muudatused, et tagada vajalike andmete kasutamise võimalus. Teavitada kohalikke omavalitsusi neile vajalike andmete kasutamise võimalusest. Omavalitsustel on võimalik muinsuskaitsega efektiivsemalt tegeleda, kui selleks vajalikud andmed on neil kogu aeg elektrooniliselt kättesaadavad.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Pidev koostöö kohalike omavalitsuste teavitamiseks toimub infopäevade, konsultatsioonide, kaartide kasutamise võimalusega jms. kujul. Muinsuskaitseameti ja kohalike omavalitsuste koostöö parandamiseks kaalume registri infosüsteemis muudatuste tegemist, millele eelneks vajaduste ja võimaluste põhjalik tehniline ning juriidiline analüüs. Senine praktika näitab, et lisaks olemasolevale teabele peaks muinsuskaitseseaduse § 9 täitmiseks olema omavalitsusele elektrooniliselt kättesaadavad Kultuuriväärtuste riiklikust registris mälestiste kohta väljastatud load ja kooskõlastused.

Mälestiste säilimise tagamine

50. Mälestiste säilimise tagamiseks on riik mälestise omanikule kehtestanud mitmed kohustused ja omandikitsendused. Näiteks ei tohi mälestise omanik või valdaja Muinsuskaitseameti ning valla- või linnavalitsuse loata kinnismälestist ja muinsuskaitsealal konserveerida, restaureerida, remontida, ehitada ega muuta krundi või kinnistu maakasutuse sihtotstarvet. Samuti ei tohi muuta katusemaastikku, ehitiste fassaadi, sh uksi, aknaid, treppe, väravaid jms. Kasutada ei tohi algupärasest erinevaid ja algupära matkivaid ehitusmaterjale. Ehitisele ei tohi loata paigaldada reklaami, infot, ümber paigutada ehitusdetaile.

51. Kuigi mälestise omanik või valdaja vastutab mälestise säilimise eest, on seadusandja pannud riigile mitmeid ülesandeid, mille eesmärgiks on tagada kultuuripärandi säilimine. Oluliseks eelduseks ja tingimuseks kultuuripärandi säilitamisel on omanike ja avalikkuse teavitamine mälestise olemasolust ning kehtivatest nõuetest. Muinsuskaitseseadus on

selleks olulisemate abinõudena ette näinud omanikele või valdajatele kaitsekohustuse teatiste koostamise ning mälestiste tähistamise.

Mälestiste restaureerimisele kehtivad teatud nõuded. Arhitektuurimälestistele katuseakende ehitamine on olnud kinnisvaraarendajate ja muinsuskaitsjate vaidlusobjekt. Pildil on Pärnumaal Koonga vallas asuva Kõima mõisa peahoone, mille restaureerimise käigus leiti Muinsuskaitseametiga kooskõlastatult kompromisslahendus mälestisele katuseakende paigaldamiseks.

Riigikontroll

Mälestiste omanikud ei tea oma kohustusi

Kas teadsite, et arhitektuurimälestise omanik

- vastutab mälestise säilimise eest,
- võib ehitist konserveerida, restaureerida ja remontida ainult muinsuskaitse eritingimusi järgiva projekti alusel ja erialaspetsialisti muinsuskaitselise järelevalve all.

52. Riigikontrolli küsitlusele vastanud arhitektuurimälestiste omanikest 47% märkis, et nad ei ole mälestiseomaniku kohustustega kursis. Kaitsekohustuse teatiseta omanike seas oli kohustustest mitteteadlikke 80%, teatisega omanike seas 8%.

53. Neist omanikest, kes ei olnud kohustustega kursis, oli 81% oma mälestisel viimase 5 aasta jooksul teinud remonttöid. Seega võib järeldada, et ligikaudu 38% arhitektuurimälestiste omanikest on teinud mälestisel remonti ilma seda Muinsuskaitseametiga kooskõlastamata. Tõenäoliselt on selliste nõudeid mittejärgivate ja kooskõlastamata remontide käigus ka mälestisi vähem või rohkem rikutud.

Kasutuna seisva arhitektuurimälestise omaniku kohustus on sulgeda avad (uksed, aknad), et vältida vandaalitsemist ja tuleohtu. Vasakul pildil on Audru mõisa koertemaja, keskel sama hoone sisevaade; paremal tules kannatada saanud Koigi mõisa valitsejamaja.

Riigikontroll

Suurem osa mälestistest ei ole tähistatud

54. Muinsuskaitseseaduse kohaselt tähistatakse mälestis asjakohase tähisega. Mälestise tähistamist korraldab Muinsuskaitseamet. Tallinn, Tartu ja Haapsalu, kellele amet on halduslepinguga üle andnud riiklikud muinsuskaitsekohustused, korraldavad mälestise tähistamist enda haldusterritooriumil.

Arhitektuurimälestise tänapäevane tähis

Riigikontroll

55. Täpne ülevaade sellest, kui palju mälestisi on tähistatud, Muinsuskaitseametil puudub. Teada on, et suurem osa mälestistest on tähistamata. Kultuurimälestiste registri andmetel on tähistatud kokku 16% arheoloogia-, ajaloo- ja arhitektuurimälestistest. Ameti selgituste kohaselt ei ole kultuurimälestiste registris tähise märge alati õige, sest kõiki uusi tähiseid ei ole infosüsteemi kantud, tähis võib olla vahepeal kadunud ning registrisse ei ole kantud siiani kehtivaid nõukogudeaegseid tähiseid.

56. Kolmes linnas on halduslepingu alusel antud mälestiste tähistamise ülesanne kohalikule omavalitsusele. Omavalitsused on tähistanud ainult arhitektuurimälestisi. Tallinna linn on tähiseid paigaldatud umbes 130

mälestisele (kokku on Tallinna linnas 767 arhitektuurimälestist). Tartu linn on tähistanud 252 arhitektuurimälestisest 20. Haapsalu linnas on enamik 32 arhitektuurimälestisest tähistatud. Tähistamata on korrastamata Haapsalu raudteejaama mitmed abihooned.

Arhitektuuri- ja arheoloogiamälestiste tähistamine

57. Inspektorite küsitlusest selgus, et aastatel 2003–2006 on paigaldatud tähis ligikaudu 160 arhitektuurimälestisele (kokku 4194[1]). Mitmes maakonnas on inspektorite sõnul suurem osa arheoloogiamälestistest tähistatud, tähiseid paigaldati enamasti 1990. aastatel.

Kunsti-, ajaloo- ja tehnikamälestiste tähistamine

58. Muinsuskaitseameti selgituste kohaselt kunstimälestisi (kokku 12 213) üldjuhul ei tähistata, kuna tähise kinnitamine rikuks mälestist. Ajaloomälestiste tähistamine on keeruline, kuna nt haudade puhul on hauatähis ise mälestiste tähiseks, samuti ei saa tähistada monumente, vabadussõja mälestussambaid, sageli ka kalmistuid. Tähistatud ei ole ükski tehnikamälestis.

59. Küsitlusest selgus, et Muinsuskaitse inspektorite hinnangul on mälestiste mittetähistamise põhjusteks ajapuudus, paigaldamiseks vajalike abivahendite ja tööjõu puudumine, piiratud tähiste arv. Samuti märgiti, et tähistamine ei ole prioriteetne ülesanne ning väga halvas seisundis mälestisele on tähise paigaldamine kohatu. Kuna vajalikud töövahendid puuduvad, siis ostetakse mõnikord tähise tehnilise paigalduse teenust. Keskmine sellise teenuse hind on inspektorite hinnangul 400–500 krooni. Tähistamise organiseerimisele aitavad kaasa ka paljud kohalikud omavalitsused ning oma mälestise tähistamisest huvitatud omanikud.

60. Riigikontrolli hinnangul on mälestiste tähistamine oluline tegevus mälestise säilimise tagamisel ja täidab tähtsat osa avalikkuse teavitamisel kultuuripärandist. Kui muud muinsuskaitselised ülesanded on nõuete-kohaselt täitmata, siis täidab tähistamine ka omanike ja muinsuskaitse inspektorite teavitamise funktsiooni. Näiteks pea neljandikul juhtudel olid inspektorid mälestise hävinud seisundi põhjenduseks märkinud asjaolu, et mälestist ei leitud inspekteerimise käigus üles. Muinsuskaitseametil on muinsuskaitseseaduse kohaselt kohustus korraldada mälestiste tähistamist, sõltumata mälestise seisundist või liigist. Auditist selgus, et paljud mälestised on siiski tähistamata.

61. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Korraldada kõigi kultuurimälestiste asjakohane tähistamine, arvestades mälestise liigile sobivaid võimalusi ning sõltumata mälestise seisundist. Kaaluda vallasmälestiste tähistamise võimalikkust ja vajadust. Mälestiste tähistamine informeerib avalikkust olemasolevast kultuuripärandist ning aitab oluliselt kaasa mälestiste säilitamisele.

---

[1] Ei sisalda Tallinnas, Tartus ja Haapsalus asuvaid arhitektuurimälestisi, kuna nende tähistamisega tegeleb halduslepingu sõlmimisest alates omavalitsus ise.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Kultuurimälestiste asjakohase tähistamise paremaks korraldamiseks, arvestades mälestise liigile sobivaid võimalusi ning sõltumata mälestise seisundist, kavandab Muinsuskaitseamet teha koostööd kohalike omavalitsustega ja Kaitseliiduga.

62. **Riigikontrolli soovitus kultuuriministrile**: Juhul kui vallasmälestiste asjakohane tähistamine ei ole võimalik ega mõistlik, algatada muinsuskaitseseaduse muudatus, mis täpsustaks, et Muinsuskaitseamet tähistab ainult kinnismälestisi.

Kultuuriministri vastus: Praktika käigus on tõepoolest selgunud, et kõikide vallasmälestiste tähistamine ei ole vajalik ja mõnedel juhtudel, kui see rikub mälestist, ka võimalik. Muinsuskaitseseaduses on täna kohustus mälestis tähistada sõltumata tema liigist. Tõusetunud vastuolu likvideerimiseks kaalume ettevalmistatavas muinsuskaitseseaduse muutmise seaduse eelnõus ka vajaliku erandi sätestamist, mis puudutab vallasmälestiste tähistamist.

Paljude mälestiste kohta ei ole koostatud kaitsekohustuse teatist

63. Muinsuskaitseseadusega on mälestise omanikele pandud mitmeid kohustusi ja õigusi, sätestatud omandikitsendusi. Nendest ning mälestisespetsiifilistest aspektidest (nt hooldustööd, kitsendustes tehtavad leevendused) teavitamiseks peab Muinsuskaitseamet koostama iga mälestise kohta kaitsekohustuse teatise, mis väljastatakse omanikule ja kohalikule omavalitsusele. Kui kinnismälestise puhul ulatub selle kaitsevöönd naaberkinnisasjale, koostatakse samasugune teatis ka selle omanikule. Alates 2002. aastast saavad kinnisvara ostjad notarilt info kinnisvara asumisest muinsuskaitseliste piirangutega maal.

Kaitsekohustuse teatised

64. Kaitsekohustuse teatise väljastamise kõigile mälestiseomanikele nägi ette juba 1994. a jõustunud muinsuskaitseseadus. Muinsuskaitseameti selgituste kohaselt ei ole suudetud kaitsekohustuse teatiseid paljude mälestiste kohta koostada ega väljastada, sest 1990. aastatel ei olnud nende koostamine prioriteet ja muinsuskaitses oli tollal mitmeid teisi pakilisemaid probleeme. 2000. aastaks oli näiteks Tallinna mälestiste kohta koostatud vaid paar teatist. Viimastel aastatel on teatiste väljastamisele olulist tähelepanu pööratud ning Muinsuskaitseameti strateegilises arengukavas aastateks 2008–2011 on see prioriteetse tegevusena välja toodud. Kokku on lepitud, et iga maakonnainspektor peab aastas koostama vähemalt 40 teatist. Muinsuskaitseameti peadirektori 27.12.2004. a käskkirja kohaselt tuleb teatis omanikule väljastada 3 kuu jooksul pärast asja kaitse alla võtmist.

65. 2006. a lõpuks olid teatised koostatud 61% mälestiste kohta (vt tabel 5). Seejuures koostati 2005. a teatised 10% ning 2006. a 20% mälestiste kohta. Senine tempo on saavutatud suuresti tänu sellele, et kunstimälestiste kaitsekohustuse teatiste koostamise telliti väljastpoolt ametit. Muinsuskaitseameti hinnangul suudavad inspektorid aastas koostada 600–700 kaitsekohustuse teatist ning sellise tempo juures kulub puuduvate teatiste koostamisele üle 10 aasta.

Tabel 5. Koostatud kaitsekohustuse teatised mälestiseliikide kaupa (31.12.2006. a seisuga)

	Arhitek-tuur	Ajalugu	Arheo-loogia	Kunst	Tehnika	KOKKU
Kaitsekohustuse-teatisega mälestisi	2 831	424	813	11 277	0	15 345
Mälestisi kokku	5 239	1 245	6 576	12 211	35	25 306
Kaitsekohustuse-teatisega mälestiste osakaal	54%	34%	12%	92%	0%	61%

Allikas: Muinsuskaitseamet

66. Halduslepingu alusel muinsuskaitselisi ülesandeid täitvatest omavalitsustest on Tartu ja Haapsalu 2 lepinguaasta jooksul kumbki koostanud kaitsekohustuse teatisi ainult 2% kinnismälestiste kohta. (Vallasmälestiste teatiste koostamise ostab Muinsuskaitseamet enamasti asjakohastelt ekspertidelt.) Tallinna linn koostas ajavahemikul 2000–2006 teatised u 50% kinnismälestiste kohta ning u 80% vallasmälestiste kohta.

67. Mälestiste kaitsekohustuse teatiste puudumise üheks tagajärjeks on, et osa mälestise omanikest ei tea üldse, et neile mälestis kuulub. Riigikontrolli küsitlusest selgus, et 17% arhitektuurimälestiste eraomanikest ei tea, et neile kuulub mälestis. Arheoloogiamälestiste omanike seas on mitteteadlike omanike osakaal kindlasti veel suurem.

68. Halvim tagajärg on, et mälestisest või selle omaniku kohustustest-õigustest teavitamata jäetud omanikud rikuvad tõenäoliselt mälestist nõuetele mittevastavate hooldus- ja remonttöödega. Mälestise rikkumise või hooldamata jätmise eest selliseid omanikke üldjuhul karistada ei saa, kuna vaidluse tekkimisel ei suuda Muinsuskaitseamet teatise puudumisel tõenäoliselt tõestada, et omanik asja mälestise staatusest teadlik oli. Samuti ei ole need omanikud ilmselt informeeritud, et nad on kohustatud tagama igaühele vaba läbipääsu mälestiseni. Avalikkus ei pruugi seega saada mälestisega tutvuda.

Kaitsekohustuse teatised mälestise kaitsevööndis asuvate kinnisasjade omanikele

69. Kui kaitsevöönd ulatub naaberkinnisasjale, koostatakse neist piirangutest teavitamiseks kaitsekohustuse teatis naaberkinnisasja omanikule. Tegelikult oli naaberkinnisasjade omanikele 2006. a lõpuks väljastatud kokku paarsada teatist, mida on äärmiselt vähe, kuna selliseid omanikke on tuhandeid. Muinsuskaitseameti esmane eesmärk praegu on väljastada teatised mälestiste omanikele. Kui kaitsekohustuse teatiseta mälestise olemasolu saab soovi korral kontrollida kultuurimälestiste registrist või Maa-ameti kultuuriväärtuste kaardirakendusest, siis kõik standardsed 50-meetrised kaitsevööndid ja osa ebastandardsetest kaitsevööndite st on Maa-ameti kaardirakendusele märkimata ning mälestiste kaitsevööndisse jäävate asjade omanikud ei saa sealt teada, et neile kuuluvale kinnisasjale kohalduvad piirangud. Seega on risk, et kaitsevööndisse jäävate asjade omanikud ei tea oma kohustusi ning võivad teha lubamatuid töid, isegi suurem kui risk, et mälestise omanikud ei tea, et neile kuulub mälestis.

Uuele omanikule kaitse-kohustuse teatise edastamise korraldus

70. Kaitsekohustuse teatise annavad inspektorid mälestise omanikule isiklikult allkirja vastu üle või saadavad tähitud postiga. Selline korraldus tagab, et omanik on isiklikult teatise kätte saanud, ning võimaldab

vajaduse korral tõestada (nt kohtus karistuse määramisel mälestise rikkumise eest), et omanikule on teatis väljastatud. Omanikuvahetuse korral peab muinsuskaitseseaduse kohaselt mälestise ostjale kaitsekohustuse teatise üle andma mälestise senine omanik. Paljud Muinsuskaitseameti inspektorid märkisid Riigikontrollile, et selline korraldus ei tööta ja alati ei anna mälestise eelmine omanik uuele omanikule teatist edasi. Sama probleemi kinnitas ka Riigikontrolli küsitlus, sest 17% arhitektuurimälestiste kohta, mille omanikud vastasid, et neile ei ole teatist antud, on teatis tegelikult koostatud. Muinsuskaitseameti töötajate sõnul kontrollivad notarid vahel, kas mälestise müüjale on teatis väljastatud, kuid otseselt sellist kohustust notaritel pole. Kui uuele omanikule annab teatise eelmine omanik, ei ole Muinsuskaitseametil mingisugust kinnitust selle kohta, et uus omanik on teadlik mälestisega kaasnevatest kohustustest. Riigikontroll näeb siin olulist riski, et uued omanikud ei saa konkreetse mälestise kohta rakenduvatest kohustustest teada ning Muinsuskaitseametil võib kohustuste rikkumise korral tekkida raskusi tõestada, et omanik pidi olema neist teadlik. Seepärast oleks mõistlik, et uus omanik saaks kaitsekohustuse teatise kas Muinsuskaitseametilt või notarilt. Muinsuskaitseamet saab juba praegu notarilt teate mälestisega kinnisasja võõrandamise kohta, kuna riigil on sel juhul ostueesõigus.

71. **Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile**: Tagada, et kõik mälestiste ja nende kaitsevööndisse jäävate asjade omanikud saaksid kaitsekohustuse teatise lähiaastatel. Teatise saanud omanikul on piisavalt vajalikku infot, et vastutada mälestise säilimise eest.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Kaitsekohustuste teatiste, mis on omaniku muinsuskaitsealase teavitamise seisukohalt olulisim dokument, väljastamiste arv on pidevalt suurenenud. Kõige vähem on neid väljastatud arheoloogiamälestiste omanikele. Muinsuskaitseametis on juba 2007. a alustatud arheoloogiamälestiste kaitsekohustuste teatiste „põhjade" sisse ostmist piires, mida võimaldavad eelarvevahendid. Kinnitatud on üksikasjalik juhend kaitsekohustuste teatiste koostamiseks ning peainspektoritele on antud ülesanne koostada nimekirjad mälestistest, mille omanikele tuleb kaitsekohustuste teatised esmajärjekorras väljastada. Samas peame tõdema, et võttes aluseks Muinsuskaitseameti 2007. a ressurssi, kulub kõikidele mälestistele kaitsekohustuste teatiste koostamiseks ja omanikele väljastamiseks veel vähemalt kümme aastat. Seega puudub ametil olemasolevat ressurssi arvestades võimalus realiseerida aruandes esitatud ettepanekut: „Tagada, et kõik mälestiste ja nende kaitsevööndisse jäävate asjade omanikud saaksid kaitsekohustuse teatise lähiaastatel.".

72. **Riigikontrolli soovitus kultuuriministrile**: Algatada muinsuskaitseseaduse muudatus, millega pannakse kaitsekohustuse teatise uuele omanikule edastamise kohustus Muinsuskaitseameti töötajatele. See tagab, et ükski uus omanik ei jää kaitsekohustuse teatisest ilma.

Kultuuriministri vastus: Kaitsekohustuse teatise edasiandmise kohustuse panemist notarile ja Muinsuskaitseameti töötajatele ei pea me otstarbekaks. Kaitsekohustuse teatise näol on tegemist informatiivse dokumendiga, selle dokumendiga ei anta omanikule õigusi ega sätestata kohustusi. Informatsiooni kultuurimälestiseks olemise kohta saab omanik

notariaalse ostu-müügi lepingu kaudu, lisaks sisaldub vajalik informatsioon riiklikes registrites. Kohustuse panemine notarile on notari jaoks koormav ning ei ole mõistlik. Ka ei ole võimalik panna seda kohustust Muinsuskaitseameti töötajatele, kuna see tähendaks sisuliselt kaitsekohustuse teatise teistkordset väljastamist. Lisaks ei ole Muinsuskaitseametil võimalik saada operatiivselt informatsiooni omaniku vahetuse kohta. Vastava kohustuse olemasolu mälestise omanikul on mõistlik lahendus, kuigi tuleb tunnistada, et selle kohustuse täitmise jälgimine on keeruline. Samas vajab kaitsekohustuse teatistega seonduv põhjalikumat analüüsi ning ministeerium kavatseb selle küsimusega eraldi tegeleda.

Riigikontrolli kommentaar: Riigikontroll ei saa täielikult nõustuda kultuuriministri väitega, et kaitsekohustuse teatisega ei anta omanikule õigusi ega sätestata kohustusi. On õige, et enamik omanike õigustest ja kohustustest on sätestatud juba muinsuskaitseseaduses, kuid kaitsekohustuse teatised sisaldavad mälestiste hooldusjuhiseid, st on kirjeldatud tööd ja töövõtted, kuidas omanik peab mälestist hooldama, ning ainult kaitsekohustuse teatisega võidakse teha omanikele leevendusi. Samuti ei tähendaks uuele omanikule Muinsuskaitseameti poolt kaitsekohustuse teatise väljastamine teistkordset väljastamist, sest olenemata omanikust jääb teatise sisu samaks, muuta tuleb vaid adressaati. Lisaks ei saa nõustuda, et Muinsuskaitseametil puudub operatiivne info omaniku vahetuse kohta, sest muinsuskaitseseaduse § 27 lg 5 paneb notaritele kohustuse viie tööpäeva jooksul pärast võõrandamislepingu tõestamist saata Muinsuskaitseametile lepingu koopia.

Muinsuskaitsealane teavitustöö vajab rohkem tähelepanu

73. Mälestiste säilimise tagamiseks on kõige olulisem teavitustöö. Kui ühiskond väärtustab mälestisi ja on kursis nendele kehtivate nõuetega, aitab see kaasa mälestiste järelevalvele ning soodustab heaperemehelike omanike leidmist. Lisaks mälestise omanikele tuleb tegeleda ka mälestise kaitsevööndisse või muinsuskaitsealale jäävate asjade omanike, potentsiaalsete mälestiseomanike ning üldsusega.

74. Mälestise omaniku põhilised õigused on saada tasuta konsultatsioone mälestise hooldamiseks jms infot ning taotleda riigilt toetust. Riigikontrollile vastanud arhitektuurimälestiste omanikest 58% märkisid, et nad ei ole mälestiseomaniku (kõigi) õigustega kursis (teatiseta omanikest märkis seda 90%). 56% küsitletutest arvasid, et nad ei ole saanud piisavalt infot sellest, milliste tööviiside-materjalidega oleks õige nende mälestist hooldada või remontida (veerandil neist omanikest oli kaitsekohustuse teatis olemas).

75. Muinsuskaitsealadel asuvatele ehitistele kehtivad ehitustööde tegemisel mälestistega sarnased kitsendused, et kaitsta ehitistes leiduvaid kultuuriväärtuslikke detaile ning muinsuskaitseala tervikuna. Muinsuskaitseala kehtestatakse Vabariigi Valitsuse määrusega ja muinsuskaitsealal asuvate ehitiste omanike individuaalset teavitamist kitsendustest muinsuskaitseseadus ette ei näe. Vaid need omanikud, kes on sellise kinnisvara omandanud viimastel aastatel, peaksid olema saanud isiklikult infot notarilt.

76. Riigikontrolli arvates on kaitsealadel asuvate tavaehitiste omanike informeeritust ilma nende spetsiaalse teavitamiseta raske tagada. Seda nentisid ka Muinsuskaitseameti töötajad. Näiteks ajavahemikul 2005–2006 korraldas Muinsuskaitseamet osale muinsuskaitsealade elanikest teabepäeva või jagas infot kohalikus lehes. Pärnu kaitseala laiendamisel teavitas Muinsuskaitseamet sellest kaitseala elanikke lisaks erilehega, mis saadeti otsepostiga kaitseala postkastidesse.

77. Auditi käigus uuriti, kui palju on Muinsuskaitseamet korraldanud teabeüritusi. Inspektorite küsitlusest selgus, et maakonnainspektorid esinesid aastatel 2003–2006 küllalt palju eri sihtrühmadele (nt omavalitsuste töötajad, muinsuskaitsealade elanikud). Üldsusele suunatud infopäevi paljude maakondade inspektorid ei korraldanud; vaid üksikud inspektorid korraldasid teabeüritusi nt külaseltsidele.

78. Riigikontroll analüüsis ETA meediamonitooringu andmete alusel, kui palju ilmus suuremates päevalehtedes (aastatel 2004–2006) ning maakonnalehtedes (aastatel 2005–2006) artikleid muinsuskaitse eritingimuste ja toetuste teemal. Selgus, et mälestise remontimisega kaasnevast eritingimuste tellimise kohustusest on ajalehtedes ilmunud paar artiklit, mõlemad Äripäevas. Toetuse taotlemise võimalustest on kirjutatud ainult kolmes maakonnalehes. Muinsuskaitseameti töötajad ise ei ole nendel teemadel ajalehtedesse artikleid kirjutanud.

79. Muinsuskaitseameti arengukavas aastateks 2008–2011 on üheks eesmärgiks suurendada ühiskonna teadlikkust. Muu hulgas on kavas selgitada küsitlustega välja sihtrühmade teadlikkus ning töötada 2010. aastaks välja ainelise kultuuripärandi teavitusstrateegia. Samuti on plaanis muuta koduleheküIg kasutajasõbralikumaks ning luua küsimusteks-aruteludeks foorum.

80. Riigikontrolli soovitused Muinsuskaitseameti peadirektorile:

- Pöörata rohkem tähelepanu sellele, et mälestiste omanikke, eriti kaitsekohustuse teatiseta omanikke, teavitataks konsultatsioonivõimalusest ja õigeid töövõtteid tutvustavatest metoodilistest materjalidest. See on oluline ehitiste õige hoolduse tagamiseks, kuna isegi kaitsekohustuste teatistesse pole võimalik kõiki hooldusvõtteid kirja panna.

- Pöörata eriti tähelepanu muinsuskaitsealade elanike teavitamisele nende õigustest ja kohustustest, sest neile ei väljastata kaitsekohutuse teatist ega ole seaduses ette nähtud muul viisil individuaalset teavitamist.

- Jagada ametil endal üldsuse ja potentsiaalsete mälestiseomanike mälestistega seonduva teadlikkuse parandamiseks meedia kaudu praktilist infot. Mälestiste säilimine on paremini tagatud, kui ka tavainimesed on nõuetest teadlikud.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet jagab osaliselt aruandes esitatud seisukohta, et paljud omanikud ei ole kursis oma kohustuste ega õigustega. Hooldustööde ja väiksemahuliste remonttööde tegemisega seotud õiguste ja kohustuste osa on varasemast täpsemini esitatud hetkel menetluses olevas kultuuriministri määruse „Mälestise ja muinsuskaitsealal paiknevate ehitiste konserveerimise,

restaureerimise, remondi ja ehitamise projektide koostamise ja neis eelnevate uuringute tegemise tingimused ja kord ning muinsuskaitse eritingimuste koostamise kord“ eelnõus. 2007. a pöördub Muinsuskaitseamet teiste riigiasutuste (Rahandusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium jt) poole, et täpsustada nende omanduses (halduses) olevate kultuuriväärtuslike objektide hulka ja seisundit ning teavitada omanikke nende kohustustest ja õigustest.

Mälestiste omanike, potentsiaalsete mälestiseomanike ja üldsuse teadlikkuse parandamiseks ning teavitamiseks on Muinsuskaitseamet koostanud põhjaliku meetmete kava oma 2008–2011 aastate strateegilise arengukava punktides 8.5 ja 8.6.

Omanikel ei ole toetuste kohta piisavalt infot

81. Mälestise omanikul on õigus taotleda riigilt toetust mälestise hooldamiseks, konserveerimiseks, restaureerimiseks või mälestisele säilitustingimuste loomiseks. Vabariigi Valitsuse 07.09.2004. a määruse nr 294 kohaselt koostab Muinsuskaitseamet omanike kirjalikult esitatud toetusetaotluste alusel eelisjärjestuse, lähtudes mälestiste säilitamise vajadusest. Taotluste rahuldamine sõltub eelarve suurusest. Muinsuskaitseameti eelarve kinnitab kultuuriminister. Lisaks on Muinsuskaitseametil eraldi eelarve akende remondi toetamiseks. Samuti toetab riik mälestiste korrashoidu muu hulgas ka mõisakoolide ja pühakodade riiklike programmidega, mille objektiks on ka mittemälestised.

82. Auditi käigus tehtud intervjuudest selgus, et riigieelarveliste toetuste jagamisel lähtutakse teatud prioriteetidest, kuigi need ei ole ametlikult kinnitatud. Eelisjärjekorras toetatakse

- ehitiste katuse ja vihmaveesüsteemi korrastamist ning seinte, vundamendi jms toestamist, st kõige halvemas seisukorras mälestisi;
- kasutuses olevaid hooneid, mille seisukord raskendab nende kasutamist;
- olulisimaid mälestisi.

83. Riigikontrolli küsitlusest selgus, et suur hulk omanikest (küsitletutest 57%) ei tea, et mälestise hooldamiseks või remontimiseks on võimalik riigilt toetust taotleda. Osa vastajatest, kes teadsid toetustest, aga ei olnud seda taotlenud, märkisid, et neil pole kas piisavalt teavet taotluse koostamiseks, projektide tellimiseks või raha töö kaasfinantseerimiseks. Tegelikult toetab Muinsuskaitseamet mitte ainult mälestisel tehtavaid töid, vaid ka nendeks vajalike projektide jms koostamist. Mõnikord tasub Muinsuskaitseamet kogu hädavajaliku töö eest.

84. Mõned Muinsuskaitseameti töötajad märkisid intervjuudes, et toetusraha vähesuse tõttu amet toetusi laialdaselt ei reklaami, vaid pigem teavitatakse toetuse võimalusest neid omanikke, kellel on ülaltoodud prioriteetidest lähtuvalt suurem võimalus toetust saada. Mõned töötajad nentisid ka, et omanike teadlikkus ei ole piisav. Toetuste eraldamise määrus lubab ka Muinsuskaitseametil endal ilma omaniku taotluseta võtta mõnel mälestisel vajalike tööde toetus eelarveprojekti; seda võimalust on ka kasutatud.

85. Riigikontrolli küsitlusest selgus, et prioriteetsetele remonttöödele esitatud taotlustest on tõepoolest rahuldatud märkimisväärselt suur hulk. Näiteks 45% neist küsitletutest, kes olid kunagi taotlenud toetust katuse/vihmaveetorustiku korrastamiseks, on toetust saanud. Tegelikult oli aga vastanute seas kolm korda rohkem omanikke, kes on viimasel viiel aastal oma mälestisel katust/vihmaveesüsteeme korrastanud. Riigikontroll järeldab, et osa omanikest, kelle tehtud remonttööd olid sisuliselt prioriteetsed, ei taotlenud selleks toetust, kuna nad ei teadnud, et see on prioriteet või et üldse on võimalik toetust taotleda. Teadmatust näitab ka kohatine taotluste vähesus: näiteks 2007. a laekus Lääne-Virumaalt ainult 3 taotlust, Saaremaalt ja Võrumaalt 5 taotlust (võrdluseks Hiiumaalt seevastu aga 35 taotlust).

86. Riigikontrolli hinnangul ei ole õige mälestiste omanike valikuline teavitamine toetuse jagamisest, sest selliselt võetakse sisuliselt paljudelt omanikelt võimalus toetust taotleda. Koostatud eelisjärjestus võib olla moonutatud ning seetõttu ei saa kindel olla , et toetused lähevad sinna, kus neid on kõige rohkem vaja. Tagajärjeks on kohati väga väike toetuse taotluste hulk, mistõttu ei ole võimalik hinnata toetuste tegelikku vajadust ega koostada sellest lähtuvat eelarve projekti. Isegi kui taotlusi ei ole võimalik käesoleval aastal rahuldada näeb Vabariigi Valitsuse määrusega kinnitatud kord ette, et eelisjärjestusest välja jäänud taotlusi tuleb arvestada järgmise aasta eelarve projekti koostamisel.

Toetuste jagamise alused ei ole läbipaistvad

87. Vabariigi Valitsuse 07.09.2004. a määrus nr 294, mis reguleerib mälestiste hooldamiseks, konserveerimiseks, restaureerimiseks jms toetuste andmist, annab omanike kirjalike toetusetaotluste alusel eelisjärjestuse koostamise õiguse Muinsuskaitseametile, kes peab otsustamisel lähtuma vajadusest tagada mälestise säilimine. Valitsuse määrus ei täpsusta, kuidas mälestise säilimise tagamise vajadust määratleda. Riigikontrollile antud selgituste kohaselt on amet tuginenud otsustamisel teatud kokkulepitud prioriteetidele (vt punkt 82), kuid neid ei ole ametlikult kinnitatud. Lähtudes toetuste eesmärgist säilitada mälestisi, toetab Muinsuskaitseamet mälestisi pigem rohkem hädavajalike summadega kui üksikuid mälestisi suuremahuliselt. Enamasti on igasse maakonda eraldatud aastas ligikaudu 10 toetust.

88. Ent näiteks 2007. a ei eraldatud Valga maakonnas toetusraha mitte ühelegi avariilises seisus mälestisele, kuigi taotluste pingereas oli mitmeid selliseid mälestisi. Selle asemel sai kogu Valgamaale mõeldud toetusraha (1,32 mln kr) üks mälestis – Riidaja mõisahoone, mis ei ole väga halvas seisukorras. Valgamaa toetusraha jagamise otsustas Muinsuskaitseameti asemel ära Riigikogu ning kinnitas Kultuuriministeeriumi valitsemisala eelarves Riigikogu rahanduskomisjoni kirja alusel minister. Avariilistel mälestistel võivad selle otsuse tõttu eelmisel aastal alustatud korrastustööd pooleli jääda. Samamoodi otsustas 2007. a Riigikogu jagada Pärnumaale mõeldud toetusraha 1,4 mln kr Muinsuskaitseameti arvamust arvestamata ära Koonga mõisa peahoone, Pärnu Nikolai 26 asuva koolihoone, Sindi kalevivabriku hoone nr 1 ja Voltveti kõrtsihoone vahel. Neist ainult Voltveti kõrtsihoone omanik oli 2007. aastaks toetust taotlenud; ülejäänute kohta ei olnud käesoleva auditi valmimise ajaks (27.03.2007) Muinsuskaitseametisse taotlust laekunud. Koonga mõisa peahoone on Muinsuskaitseameti hinnangul heas korras, sellele ei ole

viimastel aastatel toetust taotletud ning majal puudub hetkel otstarve. 2005. aastaks taotleti toetust Koonga mõisa valitsejamajale, mis oli halvemas seisukorras ning kus asub vallamaja, kuid toetust ei saadud.

89. Riigikontrolli hinnangul ei luba Vabariigi Valitsuse kehtestatud kord Riigikogul otsustada riigieelarvest mälestiste hooldamiseks, konserveerimiseks, restaureerimiseks jm töödeks eraldatavate toetuste andmist Muinsuskaitseameti koostatud taotlejate eelisjärjestusest mööda minnes. Samuti ei tohiks eraldada toetust sellistele mälestistele, mille kohta pole taotlust esitatud. Toetuste jagamise sisuline otsustuspädevus on antud Muinsuskaitseametile, sest muinsuskaitseinspektoritel on praegu parim ülevaade mälestiste olukorrast.

90. Muinsuskaitseamet on jälginud toetusraha jaotamisel maakondade võrdsuse printsiipi, st kõik maakonnad saavad ligikaudu sama summa. Mälestiste arv maakondades on aga väga ebaühtlane (vt joonised 1 ja 2) ning seetõttu tuleks Riigikontrolli hinnangul lähtuda raha jagamisel eelkõige mälestise seisundist ja olulisusest, sõltumata selle paiknemisest.

91. **Riigikontrolli soovitused Muinsuskaitseameti peadirektorile**:

- Teavitada kõiki mälestise omanikke toetuse saamise võimalustest. Audit näitas, et paljud mälestiste omanikud ei ole teadlikud toetuse saamise võimalustest, kuigi on mälestistel teinud prioriteetseid töid.
- Juhul kui Muinsuskaitseamet lähtub omanikele toetuste jagamisel teatud prioriteetidest, siis kinnitada need prioriteedid ametlikult ja avalikustada.
- Lähtuda toetuste jagamisel eelkõige toetuste eesmärgist, sõltumata mälestise paiknemisest. Kui jagada raha maakonniti võrdses summas, võivad riigi kontekstis jääda toetusest ilma olulised ja avariiohtlikud mälestised.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet ei saa nõustuda aruandes esitatud seisukohaga, et mälestiste omanikele toetuste jagamine ei ole läbipaistev. Teave toetuste saamise võimaluse kohta on avalik Muinsuskaitseameti veebilehe kaudu, samuti avaldatakse vastavad artiklid maakonnalehtedes. Ameti tasandil ja ameti pädevuse piires on toetuste jagamine korraldatud võimalikult laiapõhjaliselt. Toetuste eraldamiseks koostatakse taotluste alusel maakondades tegutsevate asjatundjate kogu otsuse alusel maakonniti mälestiste pingeread. Toetuste osas on 2008. a tegevuskavas ette nähtud viia läbi seni jagatud toetuste mõju analüüs ning sellest lähtuvalt esitatakse täpsustatud andmed 2009. a riiklike toetuste saamiseks.

Riiklik programm „Pühakodade säilitamine ja areng”

92. Täienduseks üldistele toetustele käivitati 2004. a riiklik programm „Pühakodade säilitamine ja areng”. Toetuste jaotuse otsustab programmi juhtnõukogu, kuid programmi alusdokumendis ega kultuuriministri 09.11.2006. a käskkirjaga nr 334 kinnitatud „Riikliku programmi „Pühakodade säilitamine ja areng” juhtnõukogu töökorras” toetuste jagamise aluseid (nt eelisjärjekorras toetatavad tööd, objektid) ega täpsemat korda (nt toetuse taotlemine) sätestatud ei ole. Muinsuskaitseameti esindajate sõnul on programmist toetuste jaotamise

(ametlikult kinnitamata) kriteeriumideks pühakoja avariiline seisund, sh pooleli olevad tööd; konfessioonide poolt tähtsaimaks peetud tööd.

93. 2006. a riigieelarves eraldati programmile 14 mln kr. Kevadeks selgus, et kirikute avariilisuse tõttu on tööde kulud kavandatust suuremad. Nende katmiseks taotles programmi juhtnõukogu 2006. a lisaeelarvest 2,2 miljonit krooni. Riigikogu eraldaski 2006. a lisaeelarves 3,5 mln kr pühakodade programmile, kuid kogu summa sihtotstarbeliselt Tallinna Jaani kirikule (lisaks samale kirikule veel 1,5 mln kr Muinsuskaitseameti eelarve kaudu). Jaani kirik ei olnud avariilises seisus, kirikule pole programmist viimastel aastatel raha taotletud. Programmi juhtnõukogu poolt avariitööde tasumiseks taotletud 2,2 mln kr jäi lisaeelarvest saamata. Võlg ehitajate ees tuli programmil tasuda 2007. a eelarvest.

Kas teadsite, et

valitsusliidu programmis aastateks 2007–2011 on ette nähtud neljakordistada pühakodade ja kirikute restaureerimise-programmi summad riigieelarves, tõstes need vähemalt 100 miljoni kroonini aastas.

94. 2007. aastaks riigieelarves planeeritud 14 miljonist kroonist tuli katta 2006. a võlad 2,2 miljonit krooni ning 4,05 miljonit krooni jagas kultuuriminister oma käskkirjaga. Kultuuriministri otsusel toetust saanud 7 kirikust 3 olid programmist raha saamiseks taotluse esitanud, kuid olid taotlenud mitu korda vähem raha, kui neile ministri käskkirjaga tegelikult eraldati. Nende eraldiste tõttu jäi (kriteeriumidest lähtuvaks) avariitoetuste jagamiseks 2007. aastaks esialgsest 14 miljonist kroonist alles 8 miljonit krooni. Seetõttu jäid sel aastal pooleli järgmised avariirestaureerimistööd: Järva-Peetri kiriku katus, Harju-Jaani kiriku katus, Hageri kiriku aknad; samuti Tartu Jaani kiriku terrakotaskulptuuride konserveerimistööd. Lisaks jäävad viiel poolelioleval objektil mitmed tööd tegemata.

95. **Riigikontrolli soovitus kultuuriministrile**: Sätestada riikliku programmi „Pühakodade säilitamine ja areng" toetuste jagamise kord ja otsustamise alused. Eelkõige vajavad kirjalikku fikseerimist toetuse jaotamise otsustamise alused ning toetuste taotlemine. Eesmärgiks on tagada maksumaksja raha kasutamise läbipaistvus.

Kultuuriministri vastus: Riiklikust programmist "Pühakodade säilitamine ja areng" toetuste taotlemisel ja toetuste eraldamisel lähtutakse analoogiast Vabariigi Valitsuse 7. septembri 2004. a määrusega nr 294 "Riigieelarvest mälestise hooldamiseks, sealhulgas valve- ja signalisatsioonisüsteemi paigaldamiseks, mälestise konserveerimiseks, restaureerimiseks või optimaalsete säilitustingimuste loomiseks toetuse taotlemise, taotluse menetlemise ja toetuse andmise alused ja kord". Määrus ise nimetatud programmist toetuste eraldamisel aluseks ei ole.

Eraldi korda programmist "Pühakodade säilitamine ja areng" vahendite eraldamisel täna kehtestatud ei ole. Vajaliku korra kehtestamine on lähiajal plaanis ja selles osas võetakse eeskujuks teise riikliku programmi "Eesti mõisakool: mõisakoolide kultuurilise kompleksi säilitamine ja areng tänapäevaseks õpikeskkonnaks" rakendamiseks koostatud iga-aastased taotlusvooru juhendid toetuste eraldamiseks (http://www.kul.ee/index.php?path=0x214x635).

Mälestiste seisund ja järelevalve

Enamiku mälestiste seisundi kohta puudub registris usaldusväärne info

Inspekteerimine

96. Muinsuskaitseameti ülesanne on teha järelevalvet selle üle, et omanikud tagaksid mälestiste säilimise. Inspekteerimise käigus kogutud andmed mälestise seisundi jms olulise kohta tuleb muinsuskaitse-inspektoril sisestada kultuurimälestiste registrisse. Kultuurimälestiste registris peaks olema ajakohane info selle kohta, kui palju mälestisi on säilinud, millised neist on heas, rahuldavas, halvas, avariilises seisundis, kaotanud mälestise tunnused, varastatud. Sellise info olemasolu on eelduseks, et riik saaks optimaalselt planeerida ressursse mälestiste säilitamiseks. Lisaks on inspekteerimise käigus kogutud info vajalik mälestiste säilimise ennetustegevuseks, st võimaldab pöörata õigel ajal tähelepanu nendele mälestistele, mida saaks veel hävimisohtlikust või rikutud olukorrast päästa.

97. 2007. aasta veebruari seisuga on kultuurimälestiste registri andmetel inspekteeritud 6908 mälestist, s.o ainult 27% kõigist mälestistest. Kaitsekohustuse teatiseta mälestistest ehk sellistest, mille omanikule on Muinsuskaitseamet jätnud seadusekohaselt nende kohustused selgitamata, on inspekteerimata 60%.

98. Inspekteerimise mõistet muinsuskaitseseaduses ega Muinsuskaitse-ameti sisemistes kordades defineeritud ei ole. Samuti ei ole määratletud inspekteerimise sagedust ja ulatust. Muinsuskaitseameti peadirektori 13.09.2002. a käskkirjas nr A-30 „Kultuurimälestiste riikliku registri täitmine" on sätestatud, et vaneminspektor sisestab ühe nädala jooksul registrisse objektide inspekteerimised.

99. Intervjuudest ja kogutud selgitustest ilmnes, et Muinsuskaitseameti töötajatele ei ole üheselt arusaadav, mis on inspekteerimine. Kuna inspektoril ei ole täpselt teada, milline mälestise vaatlus klassifitseerida objekti inspekteerimiseks, mille peab ameti sisekorra kohaselt registrisse sisestama, siis on inspektorid sisestanud praegu registrisse inspekteerimisi ebaühtlaselt. Levinud on praktika, et inspektor teeb inspekteerimise käigus märkmeid enda märkmikusse, registrisse aga kannab need märkmed mitme kuu pärast ning mõned inspekteerimised jäävad ka sisestamata. Inspekteerimise mõiste, ulatuse ja sageduse määratlematus on üheks põhjuseks, miks praegu ei ole registris mälestiste seisundi kohta info usaldusväärne.

100. Käesoleva auditi alguseks oli Muinsuskaitseamet kolme linnaga sõlminud halduslepingu riiklike muinsuskaitsealaste kohustuste üleandmiseks (mais 2007 sõlmiti leping ka Pärnu linnaga). Halduslepingus on ühe kohustusena sätestatud, et linn kannab kultuurimälestiste riiklikusse registrisse tema haldusterritooriumil asuvate mälestiste inspekteerimised. Selles osas halduslepinguga võetud kohustusi ei ole täitnud Haapsalu ja Tartu Linnavalitsus, kumbki ei olnud 2007. aasta alguseks kultuurimälestiste registrisse sisestanud ühtegi inspekteerimist. Tallinna Kultuuriväärtuste Amet on kandnud inspekteerimisi registrisse osaliselt.

101. Muinsuskaitseameti järelevalve osakonna juhataja hinnangul tuleks arhitektuurimälestisi inspekteerida kord aastas. Arheoloogia- ja

kunstimälestised aastaga harilikult ei muutu, mistõttu nende iga-aastane ülevaatamine ei ole vajalik. Inspektorite küsitlusest selgus, et nad käivad mälestisi inspekteerimas keskmiselt 2–3 korda nädalas. Näiteks 2006. aasta jooksul on maakonnainspektorid kultuurimälestiste registri andmetel jõudnud 5231 arhitektuurimälestisest inspekteerida 1805, s.o kolmandik arhitektuurimälestistest. Juhul kui soovitakse inspekteerida kõiki arhitektuurimälestisi vähemalt kord aastas, nõuaks see oluliselt enam ressursse või Muinsuskaitseameti töö ümberkorraldamist.

Mälestise seisundi liigitus

102. Kultuurimälestiste registris on mälestise seisundid liigitatud järgnevalt: hea, rahuldav, halb, avariiline, hävinud, varastatud, restaureerimisel, rikutud. Nimetatud seisundeid Muinsuskaitseamet defineerinud ei ole. Intervjuudel audiitoritega möönsid mitmed inspektorid, et ühtselt kehtestatud mälestiste seisukorra definitsioonid oleksid neile töös abiks. Auditi käigus tuvastati juhtumeid, mil mälestise seisund oli ühel aastal avariiline ning teisel halb, kuigi omanik ei olnud teinud vahepeal mingeid hooldustöid. Erinev seisundi määratlus tulenes sellest, et inspektorid andsid erineva hinnangu mälestise seisundi kohta. Seega ei pruugi hinnangud mälestiste seisundi kohta kultuurimälestiste registris olla täielikult usaldusväärsed ja omavahel võrreldavad.

Heas seisundis arhitektuurimälestis – Koordi mõisa peahoone Järvamaal, eraomandis

Riigikontroll

103. Inspekteerimise mõiste ja sisu ebaselguse, registrisse kandmise probleemide ning seisundi liikide ametliku definitsiooni puudumise tõttu ei ole Muinsuskaitseametil praegu usaldusväärset statistilist ülevaadet mälestiste seisundist.

Rahuldavas seisus mälestis – Koonga mõisa peahoone Pärnumaal, omanik kohalik omavalitsus

Riigikontroll

104. Riigikontrolli soovitused Muinsuskaitseameti peadirektorile:

- Kehtestada mälestiste inspekteerimise kord, milles täpsustada inspekteerimise mõistet ning sätestada miinimum, kui tihti teatud liiki mälestisi tuleks inspekteerida. Tagada, et kõik andmed inspekteerimiste kohta oleks ühe nädala jooksul kultuurimälestiste registrisse kantud.

- Et vähendada mälestiste seisundi hindamisel subjektiivsust, defineerida seisundite liigid ning koostada selle alusel inspektoritele ühtne seisundi hindamise juhend.

- Kaaluda lepingus nõutavate ülesannete täitmise ulatuse täpsustamist ja nõuda linnadelt halduslepinguga ette nähtud kohustuste täitmist. Riigieelarvest finantseeritakse halduslepingu alusel üle antud muinsuskaitseliste ülesannete täitmist, kuid nimetatud ülesannete täitmiseks ette nähtud tegevusi ei ole mõnel juhul rohkem, mõnel vähem teoks tehtud.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet nõustub arvamusega, et märkimisväärse osa mälestiste seisundi ja inspekteerimiste kohta usaldusväärne info puudub. Registrist kajastuv inspekteerimiste arv näitab nende registrisse sissekandmise seisu, mis ei vasta tegelikult toimunud inspekteerimiste hulgale. Inspekteerimisi kannavad sisse maakonna vaneminspektorid ja käesolevaks ajaks on järelevalveosakondade juhatajad võtnud kõrgendatud tähelepanu alla inspekteerimiste kohta õigeaegsete sissekannete tegemise. Paraku ei ole võimalik olemasolevate ressursside juures, kus enamikes maakondades töötab vaid üks inspektor, inspekteerimiste arvu oluliselt suurendada. Ettevalmistamisel on leping Tartu Ülikooliga, mille kohaselt koostatakse täieliku andmebaasi kõigist olemasolevatest allikatest arheoloogiamälestise kohta.

Veerand arhitektuurimälestistest on avariilised või halvas seisukorras

105. Kultuurimälestiste registri andmetel on 2006. aasta lõpu seisuga inspekteeritud mälestistest halvas seisundis 1305 mälestist, s.o 20% inspekteeritud mälestistest. Avariilises seisundis on 486 mälestist, s.o *ca* 7,6% inspekteeritud mälestistest. Nende andmete puhul tuleb arvestada, et kõiki inspekteerimisi registrisse ei ole kantud ja üle poolte mälestistest on inspekteerimata. Kõige enam on rikkumistest ja hävimisest ohustatud arhitektuurimälestised (hooldamatuse tõttu lagunemine, mälestist kahjustavad remont- ja ehitustööd, põlengud).

Avariilises seisundis arhitektuurimälestis – Kirna mõisa peahoone Järvamaal, eraomandis

Riigikontroll

106. Muinsuskaitseameti 2005. a lõpus ja 2006. a alguses arhitektuurimälestiste kohta kogutud info põhjal on 4402 arhitektuurimälestisest avariilises seisundis 345 mälestist (7,8%). Neist 178 mälestist on funktsioonita, tühjana seisvad hooned. Halvas seisundis on avariilistest *ca* 2,5 korda rohkem mälestisi – 811 (18,4%). Kokku on avariilises või halvas seisundis, s.o hädasti remonti või hooldust vajavaid arhitektuurimälestisi 1156 (26,3%).

Halvas seisus arhitektuurimälestis – Audru mõisa teenijatemaja-kellatorn Pärnumaal, eraomandis

Riigikontroll

107. Muinsuskaitseinspektorite selgitused arhitektuurimälestiste seisundite määramise kohta on esitatud tabelis 6. Siinkohal tuleb arvestada sellega, et ülevaate koostamisel on kasutatud ka eelnevate aastate inspekteerimiste andmeid, kuna inspektorid ei jõudnud andmete esitamiseks kõiki arhitektuurimälestisi üle vaadata. Mõne mälestise seisukord oli ka märkimata, mistõttu ei ole ameti koostatud ülevaade arhitektuurimälestiste seisundi kohta täielik, kuid siiski praegu parim teadaolev info.

Tabel 6. Arhitektuurimälestiste seisundi selgitused Riigikontrolli küsitluse põhjal

Mälestise seisundid	Seisundi sisu
Hea	Osaliselt või täielikult restaureeritud, olulisi probleeme põhikonstruktsioonide osas ei ole; kultuuriväärtuslikud tarindid ja detailid on konserveeritud ja võetud tarvitusele abinõud nende säilivuse tagamiseks; hoonet ja ümbrust on pidevalt hooldatud; hoone on kasutusel.
Rahuldav	Põhikonstruktsioonide osas süvenevaid probleeme ei esine; kultuuriväärtuslike tarindite ja detailide säilimine ei ole ohus; avatäited suletud; olemas elementaarne hooldus; hoonet on võimalik sihipäraselt kasutada.
Halb	Konstruktsioonid väheses ulatuses kahjustatud; esineb olulisi probleeme hoone põhikonstruktsioonide osas või esineb selliseid olulisi probleeme, mis pikemas perspektiivis ohustavad kultuuriväärtuslike tarindite ja detailide säilimist; avatäited sulgemata; hoone ja ümbrus hooldamata; objekt üldjuhul kasutuseta.
Avariiline	Konstruktsioonid tugevalt kahjustatud (katus laseb läbi või on sisse kukkunud; katusekate puudub; müürid suuremas osas lagunenud, varisemisohtlikud); hoone mälestise tunnused on kadumisohus või osaliselt juba kadunud.

Allikas: inspektorite küsitlus; Riigikontrolli kokkuvõte

108. Avariilise seisundi põhjuseks on inspektorid kõige enam toonud kas osaliselt või täielikult katuse puudumist, läbivajunud laetalasid, sulgemata uksi-aknaid. Sageli on põhjuseks märgitud ka hooldamatust ja hoone mahajäetust. Harvem on põhjuseks hoone varemeis olek; varemed on katmata; on varisemisohtlik; omanikul ei ole raha; omanikku ei ole; hoone on põlenud.

Interjööride säilimisest Muinsuskaitseametil ülevaade puudub

109. Muinsuskaitseinspektorid inspekteerivad peamiselt arhitektuurimälestisi, mida restaureeritakse, kus on uus omanik või mille rikkumise kohta on kolmandatelt isikutelt saadud infot. Kõige vähem jõutakse tegeleda interjööride inspekteerimisega. Suure tõenäosusega jäävad paljud rikkumised avastamata, sellele viitab ka inspekteeritud mälestiste väike osakaal (2006. aasta lõpu seisuga 25%, arhitektuurimälestistest inspekteeriti 2006. a kolmandik).

110. Kui ehitus- ja remonttöid tehakse hoone sees, ei hakka mittesobilike materjalide kasutamine ega mälestise oluliste detailide kahjustamine või lammutamine välisvaatlusel silma. Samuti puudub Muinsuskaitseametil osa mälestiste kohta kultuuriväärtuslike detailide loetelu. Seetõttu jääb enamik interjööride rikkumisi ja hävimisi avastamata.

111. Auditi käigus omanikke küsitledes selgus, et 67% oma kohustustest mitteteadlikest arhitektuurimälestiste omanikest on teinud interjöörides remonttöid (st teinud sanitaar- või kapitaalremonti või parandanud/vahetanud küttesüsteemi või -keha). Tõenäoliselt on need tööd tehtud Muinsuskaitseametiga kooskõlastamata ning omaniku parima äranägemise järgi, mis aga ei pruugi olla kooskõlas muinsuskaitse põhimõtetega.

Hoonetele funktsiooni leidmine päästaks mitmed mälestised avariilisesse seisundisse sattumisest ja hävimisest

112. Paljud avariilises seisundis mälestised on mõisakompleksi kuuluvad hooned, samuti tuulikud, tuletornid, patareid, pastoraadid, kirikuaia kabelid. Avariilises seisundis mõisakompleksi kuuluvatest hoonetest on enamasti funktsioonita järgmised: ait, karjalaut, sepikoda, tall-tõllakuur, viinavabrik, meierei. Funktsioonita on tihtipeale ka tuulikud, tuletornid jmt.

113. Paljude mõisakompleksi hoonete puhul on probleemiks omaniku huvipuudus või suutmatus hoonet säilitada. Tihtipeale on need hooned erastatud 1990. aastate keskel, kui omavalitsused müüsid väga soodsalt mõisaid ja nende juurde kuuluvaid hooneid. Praegu on need hooned lagunemas ja hävimisohus seetõttu, et omanik neid ei hoolda. Lisaks katkisele katusele ja sulgemata avatäidetest tulenevatele kahjustustele ähvardab hooldamata ja valveta hooneid rüüstamisoht (lõhutakse, tehakse sees lõket, mis võib lõppeda põlenguga).

Audru mõisa viinavabrik Pärnumaal

Riigikontroll

114. Kasutuses olevad hooned on üldjuhul paremas seisukorras. Näiteks Pärnumaal Audru mõisa viinavabrik ja valitsejamaja – esimene on kasutuses kauplusena, teine rahvamajana. Samas on Audru mõisa teenijatemaja-kellatorn kasutuses elamuna, kuid paljude erinevate omanike tõttu on hoonet halvasti hooldatud ja see on halvas seisukorras. Mitmed inspektorid on maininud, et funktsioonita hoonele on uut omanikku raske leida ning probleeme on objektidega, millel on palju, tihtipeale püsiva sissetulekuta, omanikke.

Audru mõisa valitsejamaja Pärnumaal

Riigikontroll

115. Teistes riikides tegeletakse aktiivselt mälestistele omanike ja funktsiooni leidmisega. Näiteks Hollandi riigiarhitekti üheks põhiliseks ülesandeks on tegeleda mälestiste uuesti ja teistmoodi kasutuselevõtuga, sest Hollandi riigile kuulub palju kinnisvara. Vanade hoonete ülalpidamine on väga kallis, sestap otsitakse neile head otstarvet. Soomes toetab riik maapiirkondades kasutuseta seisvate hoonete korrashoidu. Riigi omandis olevate arhitektuurimälestiste pikaajalistes restaureerimistöödes rakendatakse süüdimõistetuid. Leedu Muinsuskaitseameti kodulehel on väljas nimekiri mälestistest, millele soovitakse leida uut omanikku. Suurbritannia Muinsuskaitseameti kodulehel on välja toodud halvemas seisus mälestiste nimekiri (halvad, avariilised, kasutuseta jms). Eesti Muinsuskaitseameti kodulehel praegu sellesisulist info ei ole. Auditi käigus mainisid mitmed inspektorid, et neile on helistanud inimesed, kes on huvitatud mälestise ostmisest.

116. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Avaldada koostöös mälestiste omanikega näiteks Muinsuskaitseameti kodulehel info müügis olevate mälestiste kohta. Sellesisulise info kergesti kättesaadavus huvilistele aitaks kaasa mälestisele uue omaniku ja ka funktsiooni leidmisele.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseameti kodulehe arendamise käigus arvestame auditi aruandes tehtud ettepanekuga esitada Muinsuskaitseameti kodulehel info müügis olevate mälestiste kohta.

Riigimaal asuvad mälestised on unarusse jäetud

Riigimaal ja reformimata riigimaal asuvad mälestised

117. Riigimaal asub 1672 mälestist, s.o 7% kultuurimälestiste üldarvust.[2] Reformimata riigimaal on mälestisi 2314, neist merre jäävaid 13 (laevavrakid).[3]

118. Mitmed reformimata riigimaal asuvad kultuurimälestised on omaniku puudumise tagajärjel hävinud või jõudnud avariiohtlikku olukorda (enamasti just hooned või rajatised). Auditi käigus selgus, et on esinenud juhtumeid, kus keegi (omavalitsused, riigiasutused) ei taha reformimata riigimaal asuvate ehitiste neile kuuluvust omaks võtta ja neid hallata. Seda põhjusel, et mälestise omamisega kaasnevad muinsuskaitselised kohustused, hoone on halvas seiskorras, kasutuskõlbmatu ning sellele funktsiooni leidmine oleks keeruline ja nõuaks suurt investeeringut.

119. Omandireformi käsitlevate õigusaktide[4] kohaselt vastutavad reformimisele kuuluva vara säilimise eest seni, kuni vara ei ole tagastatud ega erastatud, need isikud, kelle bilansis vara on. Ebaselguse tõttu, kelle bilansis reformimata riigimaal asuv mälestis peaks olema, puudub aga praegu justkui mälestise säilimise eest vastutaja (Muinsuskaitseamet ei tea, kellele kaitsekohustuse teatist koostada, kellele teha ettekirjutus sundimaks omanikku või valdajat täitma temale muinsuskaitseseadusega pandud kohustusi).

120. Reformimata riigimaal asuvate mälestiste hävimise ja avariiohtlikku olukorda jõudmise probleemiga on Muinsuskaitseamet pöördunud maavalitsuste ja Maa-ameti poole. Praeguseks ei ole reformimata riigimaal asuvate mälestiste korrashoiu ja säilimise probleemile lahendust leitud.

Lüganuse Pastoraadi ait Ida-Virumaal

Muinsuskaitseamet

121. Näiteks pöördus Muinsuskaitseamet 2005. aastal Ida-Viru Maavalitsuse ja ka Maa-ameti poole probleemiga, et Lüganuse pastoraadi ait, abihoone, kelder ja kaev asuvad reformimata riigimaal. Omaniku puudumise tõttu oli nimetatud arhitektuurimälestistest kõige kehvemas olukorras pastoraadi ait (oluliselt hävinud, avariiline). Pöördumises juhtis Muinsuskaitseamet tähelepanu asjaolule, et amortiseerunud aida katus vajab kiiremas korras välja vahetamist, vastasel juhul on tagajärjeks mälestise hävimine. Praeguseks probleemi lahendatud ei ole, hoone on

---

[2] Andmed on saadud Maa-ametist, kes otsis välja kõik mälestised, mis asuvad maal, millel on maaregistris omandivormina kirjas „Riigi omandis olev maa". St saadud andmete hulgas on ka erastatud mälestised, mille kinnistu on loomata (mälestise omanik on eraisik, maa kuulub aga riigile).

[3] Andmed pärinevad Maa-ametist, kes käsitles analüüsi tegemisel reformimata riigimaana maid, mis ei ole katastris katastriüksusena registreeritud, st analüüsi ei kaasatud vabu maid, kooskõlastatud vabu maid ja lähteülesandeid (lähteülesanne on vajalik maamõõtjale maaüksuse piiride määramisel ja tähistamisel maastikul ning maaüksuse piiride ja situatsiooni mõõdistamisel).

[4] Näiteks omandireformi aluste seadus, § 18 lg 2; eluruumide erastamise seadus, § 6 (kuna kohustatud isikuks on asutus või organ, kelle bilansis vara on, siis järelikult on ka see asutus vara valdajana kohustatud tagama vara korrashoiu).

endiselt omanikuta ja hävimisohtlikus seisukorras. Muinsuskaitseamet tellis 2006. aastal aida katuse parandamiseks eritingimused ja projekti, kuid omaniku puudumise tõttu katust ei parandatud. [5] Kohalikud inimesed kasutavad aita puukuurina.

Arheoloogiamälestis Kaagimägi, kunagine hukkamispaik Tartu linnas

R. Metsallik

122. Positiivseks näiteks on Tartumaal reformimata riigimaal asuv arheoloogiamälestis Kaagimägi, mille kohta koostas Muinsuskaitseamet 2004. aastal Tartu Maavalitsusele kaitsekohustuse teatise. (Reformimata riigimaal asuvate arheoloogiamälestiste säilimise eest vastutab reformimata riigimaa ajutine valitseja, asukohajärgne maavanem.[6]) Praeguseks on teatises loetletud hooldamistööd suuremas osas tehtud ja mälestis heas seisundis.

123. Enamiku riigimaal ja reformimata riigimaal asuvate mälestiste kohta ei ole koostatud kaitsekohustuse teatist. Kuna kõige rohkem on ohustatud just arhitektuurimälestiste säilimine, siis on omaniku või valdaja teavitamine mälestise hooldamiskohustustest, ehituslikest piirangutest üheks võimaluseks vähendada hoonete rikkumise, avariilisse seisundisse sattumise või hävimise riski.

124. Üksikud riigimaal asuvad halvas või avariilises seisundis hooned on tähistatud. Tähistamise kohta on täpsem ülevaade aruande punktides 54–60.

125. **Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile**: Selgitada välja koostöös teiste riigiasutustega (Rahandusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium jt) muinsuskaitseliste varade omanikud (haldajad) ja koostada neile kaitsekohustuse teatised. Omaniku teavitamine tema kohustustest, õigustest ja kohustuste mittetäitmisel rakendatavatest sunnivahenditest aitaks kaasa mälestiste säilimisele.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: 2007. a pöördub Muinsuskaitseamet teiste riigiasutuste (Rahandusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium jt) poole, et täpsustada nende omanduses (halduses) olevate kultuuriväärtuslike objektide hulka ja seisundit ning teavitada omanikke nende kohustustest ja õigustest.

Ettekirjutused, sunniraha, trahvid

Kuna Muinsuskaitseamet ei ole osale omanikest koostanud kaitsekohustuse teatiseid, on karistused mälestiste rikkumiste eest pehmemad ja lünklikud

126. Mälestise säilimise tagamiseks on muinsuskaitseseaduses sätestatud mälestise omaniku või valdaja kohustused. Nimetatud seaduse kohaselt vastutab mälestise säilimise eest mälestise omanik või valdaja. Kui omanik ei ole täitnud talle seadusest tulenevaid kohustusi, siis on

---

[5] Muinsuskaitseameti peadirektori 26.01.2006. a käskkirja lisaga nr A-2 „Muinsuskaitseameti 2006. a alaeelarve kinnismälestiste avarii-restaureerimistööde kohta" on Lüganuse pastoraadi aida uuringuteks, projektiks ja katuse remondiks eraldatud 200 000 krooni.

[6] Vabariigi Valitsuse 03.09.1996. a määrusega nr 226 kinnitatud „Maa riigi omandisse jätmise kord", p 20

Muinsuskaitseameti järelevalveametnikul õigus teha ettekirjutusi. Viimases märgitakse muu hulgas ka viide sunnivahendite kohaldamise võimalusele juhul, kui ettekirjutusest tulenevad kohustused jäävad täitmata. Sunniraha ülempiir on 10 000 krooni. Kui ettekirjutuse saaja ei nõustu järelevalveametniku ettekirjutusega, võib ta esitada vaide Muinsuskaitseameti peadirektorile.

127. Aastatel 2004–2006 on Muinsuskaitseamet teinud sunniraha hoiatusega ettekirjutusi arvuliselt 180, st ühe objekti suhtes võib olla kohaldatud mitu ettekirjutust ja ühes ettekirjutuses on ühe objekti kohta mitu kohustust. Keskmiselt on Muinsuskaitseamet ühe kohustuse täitmata jätmise korral määranud sunniraha suuruseks 3000–5000 krooni. Aastatel 2005–2006 on ettekirjutustega sunniraha hoiatusi tehtud kokku *ca* 2,2 miljonit krooni. Muinsuskaitseameti andmetel on omanikud sunniraha pidanud tasuma 2005. aastal kokku 83 430 krooni. 2006. aastal on riigikassa väljavõtte kohaselt trahve ja sunnirahasid kokku tasutud 97 524 krooni. Eraldi arvestust väärtegude eest määratud trahvide ja ettekirjutustega kohaldatud sunnirahade kohta Muinsuskaitseamet ei pea, kuid tõenäoliselt on peamiselt tegemist sunnirahadest laekunud tuluga, sest trahve määratakse väga vähe.

128. Riigikontroll juhtis juba 2005. aastal Muinsuskaitseameti majandustegevust auditeerides tähelepanu sellele, et riigi raamatupidamise üldeeskirja kohaselt tuleb tulu trahvidest kajastada tekkepõhiselt, st raamatupidamises tuleb see võtta arvele trahvide väljakirjutamise (määramise) kuupäeval. Auditis väljatoodud puudusi ei ole siiani parandanud – trahve ja sunniraha kajastatakse raamatupidamises kassapõhiselt, mistõttu puudub raamatupidamises endiselt ülevaade, kas kogu sunniraha ja trahvid, mis on määratud, on ka laekunud.

129. 2006. aastal on vaie esitatud 6 korral, neist 4 on osaliselt rahuldatud või pikendust antud ja 2 on tühistatud.

130. 2006. aastal on algatatud 7 kriminaalmenetlust: 4 arhitektuurimälestise rikkumist, 1 arheoloogiamälestise ja 2 kunstimälestise rikkumist.

131. Auditi käigus selgus, et Muinsuskaitseamet ei tee ettekirjutust juhul, kui nad ei suuda tõestada, et omanik on teadlik mälestise olemasolust. Seega siis, kui amet ei ole omanikule koostanud kaitsekohustuse teatist või puudub muu kirjalik tõend selle kohta, et mälestise omanikku on tema vara mälestise staatusest ja sellega kaasnevatest kohustustest ja õigustest teavitatud.

132. Inspektorid tuletavad üldjuhul omanikule nende kohustuste täitmata jätmist meelde suuliselt ja/või lihtkirjaga. Sunniraha hoiatusega ettekirjutus tehakse tavaliselt siis, kui omanik meeldetuletusele ei reageeri.

133. Samas ei ole inspektorid mitmel juhul ettekirjutusi teinud, kuigi omanikud ei reageerinud suulistele ega lihtkirjalikele hoiatustele. Nii ei ole ettekirjutusi tehtud näiteks mitmetele riigiasutustele, vallavalitsustele ja kogudustele. Hooldamis- ja remonttööde tegemata jätmise peamiseks põhjenduseks on rahanappus.

Kas teadsite, et

- mälestise hooldamata jätmise eest võib Muinsuskaitseamet määrata sunniraha kuni 10 000 kr (MuKS, § 44[2]).
- sunniraha tasumine ei vabasta seni tegemata jäänud hooldustöödest, sunniraha saab määrata korduvalt.
- rahatrahviga karistatakse mälestiste tähise rikkumist (kuni 100 trahviühikut või 10 000 kr juriidiliste isikute puhul); Muinsuskaitseametiga kooskõlastatud projektita, erialaspetsialisti muinsuskaitselise järelevalveta või tegevusloata konserveerimist, restaureerimist või remontimist (kuni 200 trahviühikut või 20 000 kr juriidiliste isikute puhul) ning mälestise rikkumist või hävitamist (kuni 300 trahviühikut või 50 000 kr juriidiliste isikute puhul) (MuKS, § 45–48).
- kui kultuurimälestise rikkumise või hävitamisega on tekitatud oluline kahju, st praegu kehtiva palga alammäära juures üle 30 000 krooni, siis karistatakse ühe- kuni viieaastase vangistusega (KarS, § 204).
- kui kultuurimälestist on rikutud või hävitatud ettevaatamatusest üldohtlikul viisil või kui sellega on tekitatud suur kahju, st praegu kehtiva palga alammäära juures üle 300 000 krooni, siis karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega (KarS, § 205).

* 1 trahviühik = 60 kr (KarS, § 47 lg 1)

134. Ligikaudu kümnendik omanikest on pärast hoiatuse või ettekirjutuse saamist mälestise müünud. Müüki on pandud enamasti mõisahooned. Enamikul juhtudel on uus omanik asunud eelmise omaniku tegemata jäänud kohustusi täitma ja mälestise seisund on paranemas või paranenud. Probleeme on hoonetega, mis on väga halvas seisukorras ja funktsioonita.

Sunnivahendi kohaldamine on enamasti olnud mõjus, v.a suuremates linnades

135. Enamikul juhtudel on ettekirjutusest tulenevad kohutused täidetud kas osaliselt või täielikult ning Muinsuskaitseamet ei ole pidanud sunniraha omanikult sisse nõudma.

136. Erandiks on Tallinna linn, kus ei ole pea pooltel juhtudel ettekirjutusest tulenevaid kohustusi täidetud (51-st 20 ettekirjutuse tegemisega ei ole kaasnenud mingeid muutusi). Enamik ettekirjutuse saajatest on kohustuste mittetäitmise tõttu pidanud tasuma sunniraha. 2005. ja 2006. aastal on kõige rohkem korduvalt ettekirjutusi tehtud just Tallinna muinsuskaitsealal olevate mälestiste või ehitiste omanikele. Neist paljudel juhtudel põhjuseks sobimatu ja Muinsuskaitseametiga kooskõlastamata välireklaami paigaldamine. Mitmel juhul ei ole pärast ettekirjutuse tegemist omanik sobimatult paigaldatud reklaami osas midagi ette võtnud. On tasunud sunniraha ja reklaam on endiselt üleval. Ühe ja sama rikkumise eest on rohkem kui 3 ettekirjutust tehtud siiski üksikutel juhtudel. Kolm ja rohkem ettekirjutust saanud omanik on otstarbekamaks pidanud sunniraha tasumist kui ettekirjutusest tulenevate kohustuste täitmist. Kõige markantsem on juhtum Tallinna vanalinna muinsuskaitsealal, kus omanikule on 2 aasta jooksul tehtud 6 ettekirjutust, kuid muutusi siiani toimunud ei ole.[7] Omanik on tasunud kõik ettekirjutusega kohaldatud sunnirahad.

137. Auditi käigus intervjueeritutest pidasid eriti praeguste kinnisvarahindadega võrreldes sunniraha piirmäära liiga väikseks (10 000 krooni) Tallinna, aga ka Pärnu muinsuskaitse töötajad. Ehituse valdkonnas karistusmäärade ja sunnivahendite tõsiseltvõetavuse ja tõhususe probleemile on ka õiguskantsler tähelepanu juhtinud juba oma 2005. aasta tegevuse ülevaates. Õiguskantsleri arvates tuleks ehitusseadus üle vaadata eriti sunnivahendite rakendamise osas, ning kaaluda sunniraha ja karistuste määra muutmist, lähtudes majanduse olukorrast.

138. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Mälestise säilimise tagamiseks peaks Muinsuskaitseamet tegema ettekirjutusi kõigile omanikele, kes muinsuskaitseseadusest tulenevaid kohustusi ei täida. Riigiasutused ei tohiks olla siinkohal erandiks.

Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: 2007. a pöördub Muinsuskaitseamet teiste riigiasutuste (Rahandusministeerium,

[7] Muinsuskaitsealal oleva hoone katusele on ehitatud lahtine terrass ja paigaldatud viis tasapinnalist katuseakent. Ettekirjutus kohustab omanikul terrass demonteerida.

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium jt) poole, et täpsustada nende omanduses (halduses) olevate kultuuriväärtuslikke objektide hulka ja seisundit ning teavitada omanikke nende kohustustest ja õigustest.

139. **Riigikontrolli soovitus kultuuriministrile**: Algatada muinsuskaitseseaduse muutmine sunniraha piirmäära tõstmiseks. Võimaluse loomine vajaduse korral senisest kõrgema sunniraha piirmäära rakendamiseks aitaks vältida probleemi, et praeguse majanduskasvu ja kinnisvaraturu olukorras ei ole sunniraha mõjus.

Kultuuriministri vastus: Lähiajal on Kultuuriministeeriumil kavas alustada muinsuskaitseseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamist, et lahendada mõned praktikas esile kerkinud probleemid, mis tulenevad tänasest regulatsioonist. Nimetatud eelnõu koostamisel analüüsime ka sunniraha ja trahvide piirmäära suurusi.

Sunniraha määra sätestamisel 2004. aastal lähtuti sunniraha piirmäärast, mis oli kehtestatud valdavalt ka teistes valdkondades. Sunniraha puhul tuleb silmas pidada, et selle näol ei ole tegemist karistusega väärteo või süüteo eest, seetõttu ei saa sunniraha piiri võrrelda nimetatud karistustega. Sunniraha ettekirjutuse täitmata jätmise eest on võimalik määrata korduvalt ning kui ettekirjutuse täitmata jätmisega kaasnevad tagajärjed, mis toovad kaasa väärteo või süüteomenetluse, on võimalik omanikele määrata karistus juba muinsuskaitseseaduses või karistusseadustikus ettenähtud korras. Seetõttu analüüsime koos Muinsuskaitseametiga tänast olukorda ning kaalume sunnirahade ja trahvimäärade muutmise vajalikkust.

/allkirjastatud digitaalselt/

Jüri Kõrge
III auditiosakonna peakontrolör

Riigikontrolli soovitused ning kultuuriministri ja Muinsuskaitseameti peadirektori vastused

Riigikontroll andis auditi põhjal Kultuuriministeeriumile ja Muinsuskaitseametile mitmeid soovitusi. Kultuuriminister saatis oma vastused Riigikontrolli soovitustele 19. ja 22. juunil ning Muinsuskaitseameti peadirektor 20. juunil 2007.

Kultuuriministri üldine kommentaar auditiaruande kohta
Täname Teid väga sisutiheda auditi eest kultuurimälestiste kaitse tänase olukorra ja probleemide määratlemisel.

Muinsuskaitseameti peadirektori üldine kommentaar auditiaruande kohta
Täname Riigikontrolli põhjalikult läbi viinud auditi eest kultuurimälestiste kaitse tänase olukorra ja probleemide määratlemisel. Auditi käigus juhtisite tähelepanu kitsaskohtadele, milledest paljud ilmnesid ka Muinsuskaitseameti 2008–2011. a strateegilise arengukava koostamise käigus.

Riigikontrolli soovitused	Kultuuriministri ja Muinsuskaitseameti peadirektori vastused
Mälestiseks tunnistamine ja mälestiseks olemise lõpetamine 39. Riigikontrolli soovitused Muinsuskaitseameti peadirektorile: ▪ Tagada, et kaitse all oleksid kõik kaitset vajavad kultuuriväärtuslikud asjad ning kaitse lõpetatakse mälestise tunnused kaotanud asjadel. Selleks töötada välja vajalik alusmetoodika ning viia läbi planeeritud üld- ja valdkonna-uuringud. Praegu on kaitse alla võtmata osa kaitset vajavaid asju ning kaitse all on küsitavate mälestiste tunnustega asju, kuna puudub süsteemne ülevaade kultuuripärandist. **(p-d 24–38)** ▪ Kinnitada ja avalikustada mälestiste kaitse alla võtmise kriteeriumid. Selliselt oleks mälestiste tunnistamise otsused läbipaistvamad ja kõigile osapooltele arusaadavad. **(p-d 31–33)** ▪ Töötada välja tehnikamälestiste kaitse alla võtmise põhimõtted, korraldada tehnikamälestiste kaitse alla võtmiseks vajalikud uuringud ja inventeerimised. Suur osa tehnikamälestisi on hävinud ja praegu säilib see pärandiliik ainult tänu entusiastidele. **(p 28)**	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet nõustub auditi aruandes esitatud väitega, et osa väärtuslikku kultuuripärandit on veel kaitse alla võtmata. Muinsuskaitseameti peadirektori 19.02.2007. a käskkirjaga nr 10-A kinnitatud Muinsuskaitseameti 2008–2011. a arengukavas ja 2008. a tegevuskavas on ette nähtud mälestiste kaitse alla võtmise kontseptsiooni koostamine. Kultuuripärandi väljaselgitamiseks kogu riigis on vajalik valdkonnauuringute ning ekspertiiside läbiviimine, mida seni ei ole võimaldanud ametile eraldatud ressursside vähesus. Muinsuskaitseameti arengukavas on üks läbivaid mõtteid uurimisosakonna, mille koosseisu peaks kuuluma vähemalt 6 spetsialisti – arheoloog, arhitekt, kunstiajaloolane, ajaloolane, insener, projektiekspert, loomise vajadus. Koostatud arengukavas on esitatud ka uuringute kava, mille põhjal koostatakse iga-aastane tegevuskava, kus on määratletud aastane uuringute programm. Muinsuskaitseametil on 2007. a kavas sõlmida uurimisvaldkonnas olukorra parandamiseks koostöö kokkulepped Tartu Ülikooliga, Tallinna Ülikooliga. Tallinna Tehnikaülikooliga on vastav kokkulepe juba allkirjastatud käesoleva aasta 14. juunil. Muinsuskaitseamet nõustub arvamusega, et mälestiseks tunnistamise kriteeriumide selgitamisel ja avalikustamisel on võimalik teha senisest enamat. Asja kultuuriväärtusena riikliku kaitse alla võtmise alused on sätestatud Muinsuskaitseseaduses, Vabariigi Valitsuse määrustes „Kultuurimälestiseks tunnistamise ja kultuurimälestiseks olemise lõpetamise kord“ ja „Kultuuriväärtusega asja ajutise kaitse alla võtmise ja kaitse lõpetamise kord“ ning märgitud dokumendid on avalikud. Muinsuskaitseamet kavandab senisest enam selgitada ja avalikustada asja mälestiseks tunnistamise protsessis osalevate Muinsuskaitseameti töötajate, ameti kooskõlastamiskomisjoni, mälestiseliikide ekspertkomisjonide ning Muinsuskaitse Nõukogu otsuseid ja seisukohti. Käesoleval ajal on riikliku kaitse all olevate tehnikamälestiste arv väike ja valdkond nõuab senisest süsteemsemat lähenemist. Tehnikamälestistega tegelemiseks on Muinsuskaitseameti struktuuris käesoleva aasta veebruaris

Riigikontrolli soovitused	Kultuuriministri ja Muinsuskaitseameti peadirektori vastused
	loodud ametikoht – peainspektorite osakonnajuhataja asetäitja ajaloo- ja tehnikamälestiste alal. Nimetatud ametniku üheks üleandeks on tehnikamälestiste kaitse alla võtmise põhimõtete väljatöötamise ja vajalike uuringute ning inventeerimise korraldamine.
Mälestiste registrisse info kandmine 45. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Korraldada ameti töö selliselt, et vähemalt uued faktid-andmed kantaks registrisse ja infosüsteemi õigeaegselt. Õiged ja ajakohased andmed võimaldavad korraldada kogu muinsuskaitse tööd teadlikult ja hästi. Kavandada kultuurivaldkonna arengukavas „Digitaalne kultuuripärand 2007–2010" sätestatud strateegiliste eesmärkide täitmiseks tegevused mälestiste kohta olemasoleva informatsiooni digitaliseerimiseks. **(p-d 42–44)**	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet jagab osaliselt auditi aruandes esitatud järeldust, et kultuurimälestiste riiklikku registrisse on paljud vajalikud andmed sisse kandmata. Ameti arengukavas on eesmärgina püstitatud, et kõikide mälestiste kohta on registrisse sisestatud mälestise tunnused, kirjeldus ja üldseisukord ning foto. 2008. a tegevuskavas on ette nähtud saavutada eelpool nimetatud andmete maht registris 50% mälestiste kohta. Samuti on arengukavas püstitatud eesmärk kanda kõik piirangud maakatastrisse sisse 2011. aastaks.
Omavalitsustele mälestiste kohta info jagamine 49. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Selgitada välja koostöös kohalike omavalitsustega nende tegelik infovajadus ning teha registri infosüsteemis vajalikud muudatused, et tagada vajalike andmete kasutamise võimalus. Teavitada kohalikke omavalitsusi neile vajalike andmete kasutamise võimalusest. Omavalitsustel on võimalik muinsuskaitsega efektiivsemalt tegeleda, kui selleks vajalikud andmed on neil kogu aeg elektrooniliselt kättesaadavad. **(p-d 46–48)**	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Pidev koostöö kohalike omavalitsuste teavitamiseks toimub infopäevade, konsultatsioonide, kaartide kasutamise võimalusega jms. kujul. Muinsuskaitseameti ja kohalike omavalitsuste koostöö parandamiseks kaalume registri infosüsteemis muudatuste tegemist, millele eelneks vajaduste ja võimaluste põhjalik tehniline ning juriidiline analüüs. Senine praktika näitab, et lisaks olemasolevale teabele peaks muinsuskaitseseaduse § 9 täitmiseks olema omavalitsusele elektrooniliselt kättesaadavad Kultuuriväärtuste riiklikust registris mälestiste kohta väljastatud load ja kooskõlastused.
Mälestiste tähistamine 61. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Korraldada kõigi kultuurimälestiste asjakohane tähistamine, arvestades mälestise liigile sobivaid võimalusi ning sõltumata mälestise seisundist. Kaaluda vallasmälestiste tähistamise võimalikkust ja vajadust. Mälestiste tähistamine informeerib avalikkust olemasolevast kultuuripärandist ning aitab oluliselt kaasa mälestiste säilitamisele. **(p-d 54–60)**	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Kultuurimälestiste asjakohase tähistamise paremaks korraldamiseks, arvestades mälestise liigile sobivaid võimalusi ning sõltumata mälestise seisundist, kavandab Muinsuskaitseamet teha koostööd kohalike omavalitsustega ja Kaitseliiduga.
Vallasmälestiste tähistamine 62. Riigikontrolli soovitus kultuuriministrile: Juhul kui vallasmälestiste asjakohane tähistamine ei ole võimalik ega mõistlik, algatada muinsuskaitseseaduse muudatus, mis täpsustaks, et Muinsuskaitseamet tähistab ainult kinnismälestisi. **(p-d 54–60)**	Kultuuriministri vastus: Praktika käigus on tõepoolest selgunud, et kõikide vallasmälestiste tähistamine ei ole vajalik ja mõnedel juhtudel, kui see rikub mälestist, ka võimalik. Muinsuskaitseseaduses on täna kohustus mälestis tähistada sõltumata tema liigist. Tõusetunud vastuolu likvideerimiseks kaalume ettevalmistatavas muinsuskaitseseaduse muutmise seaduse eelnõus ka vajaliku erandi sätestamist, mis puudutab vallasmälestiste tähistamist.
Kaitsekohustuste teatiste koostamine 71. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Tagada, et kõik mälestiste ja nende kaitsevööndisse jäävate asjade omanikud saaksid kaitsekohustuse teatise lähiaastatel. Teatise saanud omanikul on piisavalt vajalikku infot, et vastutada mälestise säilimise eest. **(p-d 63–69)**	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Kaitsekohustuste teatiste, mis on omaniku muinsuskaitsealase teavitamise seisukohalt olulisim dokument, väljastamiste arv on pidevalt suurenenud. Kõige vähem on neid väljastatud arheoloogiamälestiste omanikele. Muinsuskaitseametis on juba 2007. a alustatud arheoloogiamälestiste kaitsekohustuste teatiste „põhjade" sisse ostmist piires, mida võimaldavad eelarvevahendid. Kinnitatud on üksikasjalik juhend kaitsekohustuste teatiste koostamiseks ning peainspektoritele on antud ülesanne koostada nimekirjad mälestistest, mille omanikele tuleb kaitsekohustuste teatised esmajärjekorras väljastada. Samas peame tõdema, et võttes aluseks

Riigikontrolli soovitused	Kultuuriministri ja Muinsuskaitseameti peadirektori vastused
	Muinsuskaitseameti 2007. a ressurssi, kulub kõikidele mälestistele kaitsekohustuste teatiste koostamiseks ja omanikele väljastamiseks veel vähemalt kümme aastat. Seega puudub ametil olemasolevat ressurssi arvestades võimalus realiseerida aruandes esitatud ettepanekut: „Tagada, et kõik mälestiste ja nende kaitsevööndisse jäävate asjade omanikud saaksid kaitsekohustuse teatise lähiaastatel.“.
Kaitsekohustuse teatise edastamine uuele omanikule 72. Riigikontrolli soovitus kultuuriministrile: Algatada muinsuskaitseseaduse muudatus, millega pannakse kaitsekohustuse teatise uuele omanikule edastamise kohustus Muinsuskaitseameti töötajatele. See tagab, et ükski uus omanik ei jää kaitsekohustuse teatisest ilma. **(p 70)**	Kultuuriministri vastus: Kaitsekohustuse teatise edasiandmise kohustuse panemist notarile ja Muinsuskaitseameti töötajatele ei pea me otstarbekaks. Kaitsekohustuse teatise näol on tegemist informatiivse dokumendiga, selle dokumendiga ei anta omanikule õigusi ega sätestata kohustusi. Informatsiooni kultuurimälestiseks olemise kohta saab omanik notariaalse ostu-müügi lepingu kaudu, lisaks sisaldub vajalik informatsioon riiklikes registrites. Kohustuse panemine notarile on notari jaoks koormav ning ei ole mõistlik. Ka ei ole võimalik panna seda kohustust Muinsuskaitseameti töötajatele, kuna see tähendaks sisuliselt kaitsekohustuse teatise teistkordset väljastamist. Lisaks ei ole Muinsuskaitseametil võimalik saada operatiivselt informatsiooni omaniku vahetuse kohta. Vastava kohustuse olemasolu mälestise omanikul on mõistlik lahendus, kuigi tuleb tunnistada, et selle kohustuse täitmise jälgimine on keeruline. Samas vajab kaitsekohustuse teatistega seonduv põhjalikumat analüüsi ning ministeerium kavatseb selle küsimusega eraldi tegeleda. Riigikontrolli kommentaar: Riigikontroll ei saa täielikult nõustuda kultuuriministri väitega, et kaitsekohustuse teatisega ei anta omanikule õigusi ega sätestata kohustusi. On õige, et enamik omanike õigustest ja kohustustest on sätestatud juba muinsuskaitseseaduses, kuid kaitsekohustuse teatised sisaldavad mälestiste hooldusjuhiseid, st on kirjeldatud tööd ja töövõtted, kuidas omanik peab mälestist hooldama ning ainult kaitsekohustuse teatisega võidakse teha omanikele leevendusi. Samuti ei tähendaks uuele omanikule Muinsuskaitseameti poolt kaitsekohustuse teatise väljastamine teistkordset väljastamist, sest olenemata omanikust jääb teatise sisu samaks, muuta tuleb vaid adressaati. Lisaks ei saa nõustuda, et Muinsuskaitseametil puudub operatiivne info omaniku vahetuse kohta, sest muinsuskaitseseaduse § 27 lg 5 paneb notaritele kohustuse viie tööpäeva jooksul pärast võõrandamislepingu tõestamist saata Muinsuskaitseametile lepingu koopia.
Muinsuskaitsealane teavitustöö 80. Riigikontrolli soovitused Muinsuskaitseameti peadirektorile: ■ Pöörata rohkem tähelepanu sellele, et mälestiste omanikke, eriti kaitsekohustuse teatiseta omanikke teavitataks konsultatsioonivõimalusest ja õigeid töövõtteid tutvustavatest metoodilistest materjalidest. See on oluline ehitiste õige hoolduse tagamiseks, kuna isegi kaitsekohustuste teatistesse pole võimalik kõiki hooldusvõtteid kirja panna. **(p-d 52–53; 73–74)** ■ Pöörata eriti tähelepanu muinsuskaitsealade elanike teavitamisele nende õigustest ja kohustustest, sest neile ei väljastata kaitsekohutuse teatist ega ole seaduses ette nähtud muul viisil individuaalset teavitamist. **(p-d 75–76)** ■ Jagada ametil endal üldsuse ja potentsiaalsete mälestiseomanike mälestistega seonduva teadlikkuse parandamiseks meedia kaudu praktilist infot. Mälestiste	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet jagab osaliselt aruandes esitatud seisukohta, et paljud omanikud ei ole kursis oma kohustuste ega õigustega. Hooldustööde ja väiksemahuliste remonttööde tegemisega seotud õiguste ja kohustuste osa on varasemast täpsemini esitatud hetkel menetluses olevas kultuuriministri määruse „Mälestise ja muinsuskaitsealal paiknevate ehitiste konserveerimise, restaureerimise, remondi ja ehitamise projektide koostamise ja neis eelnevate uuringute tegemise tingimused ja kord ning muinsuskaitse eritingimuste koostamise kord“ eelnõus. 2007. a pöördub Muinsuskaitseamet teiste riigiasutuste (Rahandusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium jt) poole, et täpsustada nende omanduses (halduses) olevate kultuuriväärtuslike objektide hulka ja seisundit ning teavitada omanikke nende kohustustest ja õigustest. Mälestiste omanike, potentsiaalsete mälestiseomanike ja üldsuse

Riigikontrolli soovitused	Kultuuriministri ja Muinsuskaitseameti peadirektori vastused
säilimine on paremini tagatud, kui ka tavainimesed on nõuetest teadlikud. **(p-d 73–79)**	teadlikkuse parandamiseks ning teavitamiseks on Muinsuskaitseamet koostanud põhjaliku meetmete kava oma 2008–2011 aastate strateegilise arengukava punktides 8.5 ja 8.6.
Toetused mälestiste omanikele 91. Riigikontrolli soovitused Muinsuskaitseameti peadirektorile: ▪ Teavitada kõiki mälestise omanikke toetuse saamise võimalustest. Audit näitas, et paljud mälestiste omanikud ei olnud teadlikud toetuse saamise võimalustest, kuigi on mälestistel teinud prioriteetseid töid. **(p-d 81–86)** ▪ Juhul kui Muinsuskaitseamet lähtub omanikele toetuste jagamisel teatud prioriteetidest, siis kinnitada need prioriteedid ametlikult ja avalikustada. **(p-d 87–90)** ▪ Lähtuda toetuste jagamisel eelkõige toetuste eesmärgist, sõltumata mälestise paiknemisest. Kui jagada raha maakonniti võrdses summas, võivad riigi kontekstis jääda toetusest ilma olulised ja avariiohtlikud mälestised. **(p-d 87–90)**	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet ei saa nõustuda aruandes esitatud seisukohaga, et mälestiste omanikele toetuste jagamine ei ole läbipaistev. Teave toetuste saamise võimaluse kohta on avalik Muinsuskaitseameti veebilehe kaudu, samuti avaldatakse vastavad artiklid maakonnalehtedes. Ameti tasandil ja ameti pädevuse piires on toetuste jagamine korraldatud võimalikult laiapõhjaliselt. Toetuste eraldamiseks koostatakse taotluste alusel maakondades tegutsevate asjatundjate kogu otsuse alusel maakonniti mälestiste pingeread. Toetuste osas on 2008. a tegevuskavas ette nähtud viia läbi seni jagatud toetuste mõju analüüs ning sellest lähtuvalt esitatakse täpsustatud andmed 2009. a riiklike toetuste saamiseks.
Toetused pühakodadele 95. Riigikontrolli soovitus kultuuriministrile: Sätestada riikliku programmi „Pühakodade säilitamine ja areng" toetuste jagamise kord ja otsustamise alused. Eelkõige vajavad kirjalikku fikseerimist toetuse jaotamise otsustamise alused ning toetuste taotlemine. Eesmärgiks on tagada maksumaksja raha kasutamise läbipaistvus. **(p-d 92–94)**	Kultuuriministri vastus: Riiklikust programmist "Pühakodade säilitamine ja areng" toetuste taotlemisel ja toetuste eraldamisel lähtutakse analoogiast Vabariigi Valitsuse 7. septembri 2004. a määrusega nr 294 "Riigieelarvest mälestise hooldamiseks, sealhulgas valve- ja signalisatsioonisüsteemi paigaldamiseks, mälestise konserveerimiseks, restaureerimiseks või optimaalsete säilitustingimuste loomiseks toetuse taotlemise, taotluse menetlemise ja toetuse andmise alused ja kord". Määrus ise nimetatud programmist toetuste eraldamisel aluseks ei ole. Eraldi korda programmist "Pühakodade säilitamine ja areng" vahendite eraldamisel täna kehtestatud ei ole. Vajaliku korra kehtestamine on lähiajal plaanis ja selles osas võetakse eeskujuks teise riikliku programmi "Eesti mõisakool: mõisakoolide kultuurilise kompleksi säilitamine ja areng tänapäevaseks õpikeskkonnaks" rakendamiseks koostatud iga-aastased taotlusvooru juhendid toetuste eraldamiseks (http://www.kul.ee/index.php?path=0x214x635).
Mälestiste inspekteerimine 104. Riigikontrolli soovitused Muinsuskaitseameti peadirektorile: ▪ Kehtestada mälestiste inspekteerimise kord, milles täpsustada inspekteerimise mõistet ning sätestada miinimum, kui tihti teatud liiki mälestisi tuleks inspekteerida. Tagada, et kõik andmed inspekteerimiste kohta oleks ühe nädala jooksul kultuurimälestiste registrisse kantud. **(p-d 96–101)** ▪ Et vähendada mälestiste seisundi hindamisel subjektiivsust, defineerida seisundite liigid ning koostada selle alusel inspektoritele ühtne seisundi hindamise juhend. **(p-d 102–103)** **Omavalistustele halduslepinguga üle antud riiklikud kohustused** ▪ Kaaluda lepingus nõutavate ülesannete täitmise ulatuse täpsustamist ja nõuda linnadelt halduslepinguga ette nähtud kohustuste täitmist. Riigieelarvest finantseeritakse halduslepingu alusel üle antud muinsuskaitseliste ülesannete täitmist, kuid nimetatud ülesannete täitmiseks	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseamet nõustub arvamusega, et märkimisväärse osa mälestiste seisundi ja inspekteerimiste kohta usaldusväärne info puudub. Registrist kajastuv inspekteerimiste arv näitab nende registrisse sissekandmise seisu, mis ei vasta tegelikult toimunud inspekteerimiste hulgale. Inspekteerimisi kannavad sisse maakonna vaneminspektorid ja käesolevaks ajaks on järelevalveosakondade juhatajad võtnud kõrgendatud tähelepanu alla inspekteerimiste kohta õigeaegsete sissekannete tegemise. Paraku ei ole võimalik olemasolevate ressursside juures, kus enamikes maakondades töötab vaid üks inspektor, inspekteerimiste arvu oluliselt suurendada. Ettevalmistamisel on leping Tartu Ülikooliga, mille kohaselt koostatakse täieliku andmebaasi kõigist olemasolevatest allikatest arheoloogiamälestise kohta.

Riigikontrolli soovitused	Kultuuriministri ja Muinsuskaitseameti peadirektori vastused
ette nähtud tegevusi ei ole mõnel juhul rohkem, mõnel vähem teoks tehtud. **(p-d 100)**	
Info edastamine müügis olevate mälestiste kohta 116. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Avaldada koostöös mälestiste omanikega näiteks Muinsuskaitseameti kodulehel info müügis olevate mälestiste kohta. Sellesisulise info kergesti kättesaadavus huvilistele aitaks kaasa mälestisele uue omaniku ja ka funktsiooni leidmisele. **(p-d 112–115)**	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: Muinsuskaitseameti kodulehe arendamise käigus arvestame auditi aruandes tehtud ettepanekuga esitada Muinsuskaitseameti kodulehel info müügis olevate mälestiste kohta.
Unarusse jäetud mälestised riigimaal 125. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Selgitada välja koostöös teiste riigiasutustega (Rahandusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium jt) muinsuskaitseliste varade omanikud (haldajad) ja koostada neile kaitsekohustuse teatised. Omaniku teavitamine tema kohustustest, õigustest ja kohustuste mittetäitmisel rakendatavatest sunnivahenditest aitaks kaasa mälestiste säilimisele. **(p-d 117–124)**	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: 2007. a pöördub Muinsuskaitseamet teiste riigiasutuste (Rahandusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium jt) poole, et täpsustada nende omanduses (halduses) olevate kultuuriväärtuslike objektide hulka ja seisundit ning teavitada omanikke nende kohustustest ja õigustest.
Ettekirjutused ja sunniraha rakendamine 138. Riigikontrolli soovitus Muinsuskaitseameti peadirektorile: Mälestise säilimise tagamiseks peaks Muinsuskaitseamet tegema ettekirjutusi kõigile omanikele, kes muinsuskaitseseadusest tulenevaid kohustusi ei täida. Riigiasutused ei tohiks olla siinkohal erandiks. **(p-d 126–134)**	Muinsuskaitseameti peadirektori vastus: 2007. a pöördub Muinsuskaitseamet teiste riigiasutuste (Rahandusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooni-ministeerium jt) poole, et täpsustada nende omanduses (halduses) olevate kultuuriväärtuslikke objektide hulka ja seisundit ning teavitada omanikke nende kohustustest ja õigustest.
Sunniraha piirmäära muutmine 139. Riigikontrolli soovitus kultuuriministrile: Algatada muinsuskaitseseaduse muutmine sunniraha piirmäära tõstmiseks. Võimaluse loomine vajaduse korral senisest kõrgema sunniraha piirmäära rakendamiseks aitaks vältida probleemi, et praeguse majanduskasvu ja kinnisvaraturu olukorras ei ole sunnirahad mõjusad. **(p-d 136–137)**	Kultuuriministri vastus: Lähiajal on Kultuuriministeeriumil kavas alustada muinsuskaitseseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamist, et lahendada mõned praktikas esile kerkinud probleemid, mis tulenevad tänasest regulatsioonist. Nimetatud eelnõu koostamisel analüüsime ka sunniraha ja trahvide piirmäära suurusi. Sunniraha määra sätestamisel 2004. aastal lähtuti sunniraha piirmäärast, mis oli kehtestatud valdavalt ka teistes valdkondades. Sunniraha puhul tuleb silmas pidada, et selle näol ei ole tegemist karistusega väärteo või süüteo eest, seetõttu ei saa sunniraha piiri võrrelda nimetatud karistustega. Sunniraha ettekirjutuse täitmata jätmise eest on võimalik määrata korduvalt ning kui ettekirjutuse täitmata jätmisega kaasnevad tagajärjed, mis toovad kaasa väärteo või süüteomenetluse, on võimalik omanikele määrata karistus juba muinsuskaitseseaduses või karistusseadustikus ettenähtud korras. Seetõttu analüüsime koos Muinsuskaitseametiga tänast olukorda ning kaalume sunnirahade ja trahvimäärade muutmise vajalikkust.

Auditi iseloomustus

Auditi eesmärk

Anda hinnang, kas riik on loonud vajalikud regulatsioonid ning tegutsenud tõhusalt ja mõjusalt selle nimel, et olulised kultuuriväärtused oleksid kaitse all ning rikkumise ja hävimise eest kaitstud.

Hinnangu andmise kriteeriumid

Selleks, et riik saaks hästi täita oma ülesandeid muinsuskaitse korraldusel, peaksid Riigikontrolli hinnangul olema täidetud järgmised tingimused:

- riigil on ülevaade olemasolevatest mälestistest ja nende seisukorrast;
- kaitse alla on võetud kõik ja ainult sellised asjad, millel on kultuuriväärtus;
- mälestiste omanikud on teadlikud oma õigustest ja kohustustest;
- järelevalve käigus avastatakse ning ennetatakse rikkumisi;
- rakendatavad meetmed rikkumiste ärahoidmiseks, endise olukorra taastamiseks või rikkujate karistamiseks on mõjusad.

Auditi ulatus ja käsitlusviis

Auditis analüüsiti peamiselt Muinsuskaitseameti tegevust kultuurimälestiste kaitsmisel. Vähesel määral hinnati ka teiste avalike institutsioonide, nt omavalitsuste tegevust mälestiste kaitsel. Lähemalt vaadati, kas riigi omandis olevate mälestiste hooldamine ja kaitsmine on hästi korraldatud. Miljööväärtuslike alade ning teiste väljapoole MuKSi jäävate kultuuriväärtuste kaitset auditis eraldi teemana ei käsitleta.

Püstitatud eesmärkidest ja kriteeriumitest lähtudes keskendus audit neljale põhiküsimusele:

1. Kas Muinsuskaitseametil on olemasolevatest ja potentsiaalselt kaitse alla võtmist vajavatest mälestistest vajalik ülevaade?

2. Kas riik on kultuurimälestise ja selle kaitsevööndisse või muinsuskaitsealale jäävate asjade omanikke ja üldsust teavitanud mälestise olemasolust ning kaasnevatest kohustustest ja õigustest?

3. Kas järelevalvesüsteem ja rikkumiste puhul rakendatavad meetmed on tõhusad?

4. Kas riik on mälestiste omanikuna taganud mälestiste säilimise ja hooldamise?

Põhiküsimustele vastamiseks sooritati järgmised olulisemad tegevused:

- Analüüsiti õigusakte, rahvusvahelisi konventsioone ja muid dokumente.
- Intervjueeriti ja küsiti selgitusi järgmistelt isikutelt (ametikoht on antud kohtumise aja seisuga):
  - Anneli Randla, Muinsuskaitseameti peadirektori asetäitja teaduse alal;
  - Riin Alatalu, Muinsuskaitseameti järelvalveosakonna juhataja (24.11.2005. a kuni 09.07.2006 peadirektori kt);
  - Ülo Puustak, Muinsuskaitseameti restaureerimisosakonna juhataja;
  - Piret Annus, Muinsuskaitseameti juriidiline nõunik;

  - Urve Russow, Muinsuskaitseameti registriosakonna juhataja-registripidaja;
  - Hain Toss, Muinsuskaitseameti peainspektori (arhitektuurimälestised linnades);
  - Inga Raudvassar, Muinsuskaitseameti Lääne-Virumaa vaneminspektor;
  - Arnold Unt, Muinsuskaitseameti Tartumaa vaneminspektori (arheoloogia);
  - Silja Konsa, Muinsuskaitseameti Harjumaa vaneminspektor (arhitektuur);
  - Aino Pung, Muinsuskaitsemeti Järvamaa vaneminspektor;
  - Tarvi Sits, Muinsuskaitseameti Pärnumaa vaneminspektor;
  - Nele Rent, Muinsuskaitseameti Pärnumaa vaneminspektor;
  - Boris Dubovik, Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti muinsuskaitse osakonna juhataja;
  - Olev Liivik, Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti muinsuskaitse osakonna juhtivspetsialist;
  - Viive Leitsar, Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti muinsuskaitse osakonna vallasmälestiste peaspetsialist;
  - Külli Holsting, Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti endine juhataja;
  - Pille Metspalu, konsultatsiooni ja arendusettevõtte Hendrikson & Ko üld- ja regionaal-planeerimise osakonna juhataja;
  - Rauno Schults, konsultatsiooni ja arendusettevõtte Hendrikson & Ko detailplaneerimise osakonna juhataja.

- Küsitleti eraomandis olevate arhitektuurimälestiste omanikke. Arhitektuurimälestised valiti küsitluse objektiks seepärast, et neid ohustavad välistingimused ja omanike tegevus kõige rohkem. Valimi moodustamisel kasutati süsteemse valimi metoodikat: valimisse võeti igas neljandas Eesti omavalitsuses asuvad eraomandis arhitektuurimälestised (Tallinna ja Tartu puhul valiti iga 10. mälestistes); mitme omanikuga mälestise puhul iga 4. omanik. Välja saadeti 410 ankeeti. Tagasi saadi 185 kehtivat ankeeti, mis hõlmas *ca* 12% kõigist vastavatest mälestist. (Omanike hõlmatust ei ole võimalik hinnata, kuna omanike üldkogumi suurus ei ole teada (vt täpsemalt punkt 43)). Küsitluse tulemuste veapiir 95% usaldusnivool jääb vahemikku 4–7%.
- Küsitleti omavalitsusi: küsitlus hõlmas Jõgeva, Järva ja Võru maakonna 38 kohalikku omavalitsust, sellele vastas 29 omavalitsust.
- Küsitleti maakonnainspektoreid: küsitlus hõlmas kõiki maakondi (v.a Ida-Virumaa, mille inspektor oli äsja ametisse astunud) ja selles osales 19 inspektorit. Lisaks küsiti teavet halduslepingu alusel muinsuskaitselisi ülesandeid täitavate kohalike omavalitsuste (Tallinna, Tartu ja Haapsalu linna) esindajatelt.
- Analüüsiti kultuurimälestiste riikliku registri andmeid.
- Analüüsiti info kättesaadavust, kasutades selleks ETA meediamonitooringu abi.
- Analüüsiti järelevalve ja karistusmeetmete kasutamist.
- Analüüsiti mälestiste rikkumise juhtumeid.

Auditi lõpetamise aeg:

Audititoimingud lõpetati aprillis 2007.

Auditi meeskond:

Auditijuht Külli Nõmm, audiitorid Maret Põldaas ja Tiina Vares.

Kontaktandmed

Auditi kohta saab lisainfot Riigikontrolli kommunikatsiooniteenistusest
tel +372 640 0704 või +372 640 0777, e-post riigikontroll@riigikontroll.ee

Auditiaruande elektrooniline koopia (pdf) on saadaval koduleheküljel www.riigikontroll.ee.

Auditiaruande kokkuvõte on saadaval ka inglise keeles.

Auditiaruande number Riigikontrolli asjaajamissüsteemis on OSIII-2-1.4/07/44.

Riigikontrolli postiaadress on:

Narva mnt 11a
15013 TALLINN
Tel +372 640 0700
Faks +372 661 6012
riigikontroll@riigikontroll.ee

Riigikontrolli varasemaid auditeid muinsuskaitse valdkonnas

06.09.1994 – **„Riigi Muinsuskaitseameti tegevuse analüüs ja halduskulude kontrollimine"**

13.12.1996 – **„Riigi Muinsuskaitseameti majandustegevuse kontrollimine"**

14.05.2002 – **"Ehitus-, projekteerimis- ja ehitusliku ekspertiisitööde tegevuslubadega seotud riskide hindamine"**

13.07.2005 – **„Muinsuskaitseameti majandustegevus 2004. aastal"**

Kõik alates 1999. a valminud aruanded on kättesaadavad Riigikontrolli koduleheküljelt www.riigikontroll.ee

Lisa. Mälestiseks tunnistamise kriteeriumid

Riigikontrollile antud selgituste kohaselt kaalutakse kultuuriväärtusega asja kaitse alla võtmise menetlemisel alltoodud kriteeriume Muinsuskaitseametis, ekspertnõukogus ja Muinsuskaitse Nõukogus. Kaitse alla võtmise ettepaneku tegemisel on üheks põhikriteeriumiks see, kas antud sorti mälestisi on autentselt säilinud palju või vähe (v.a arheoloogia puhul). Mälestiseks tunnistamise kriteeriume ametlikult kinnitatud ei ole.

Ajaloomälestised

Hooned:

- Eesti riigi tekkega seotud hooned, kus on toimunud olulised sündmused, paiknenud valitsus ja Riigikogu;
- koolihooned kuni 1918. aastani, mil koolihoonete ehitamine/rajamine oli kogukonna ühine ettevõtmine; esimeste eesti kõrgkoolide peahooned;
- ühistegevusega seotud hooned (seltsimajad, ühistute hooned jms), kogukonna ühistegevuse korras ühistegevuse algusaegadel ehitatud/rajatud esimesed sellelaadsed hooned;
- hooned, mis on seotud Eesti ajaloos väljapaistvat või olulist osa etendanud isikutega;
- hooned, kus on toimunud olulised ajaloolised sündmused, paiknenud valitsemisasutused, paiknenud kultuuriloo seisukohalt esimesed olulised asutused (teatrid, muuseumid, trükikojad jms).

Monumendid/mälestusmärgid:

Kõik kuni 1940. aastani püstitatud, mis on säilinud oma algsel asukohal. Nende väärtus ajaloomälestistena seisneb selles, et nad annavad informatsiooni ühel või teisel ajajärgul mälestamisväärseks peetu kohta. Samas on nad eesti monumentaalkunsti arengu kajastajad.

Taastatud Vabadussõja mälestussambad: Eesti iseseisvuse eest langenute mälestuseks püstitatud mälestusmärgid, mis ühtlasi kannavad endas mälestust taasiseseisvumise ajal toimunud ühiskondlikest protsessidest.

Sõjahauad:

Kõik I ja II maailmasõjas ning Vabadussõjas langenute ühised matmispaigad. Genfi konventsioonide kohaselt peab riik peab tagama sõjahaudade säilimise, kuni riikidevaheliste sellesisuliste lepingute sõlmimiseni.

Vabadussõjas langenute ühised matmispaigad: võitluses Eesti iseseisvuse eest langenute matmispaigad.

Kalmistud:

Kõik pärast 1772. a kirikutesse ja kirikuaedadesse matmise keelu järel kuni 1940. aastani rajatud kalmistud. Kalmistud kannavad endas informatsiooni kalmistukultuuri arenguetappidest läbi kahe sajandi.

Kirikuaiad:

Kõik kirikuaiad alates 13. sajandist kuni 1940.aastani, kus on säilinud kirikuaiale iseloomulikud ajaloolised rajatised, haljastuselemendid ja hauatähised.

Lahinguväljad:

Eesti 20. saj ajaloos olulist rolli mänginud Vabadussõja ja II maailmasõja lahingute toimumise paigad (Vabadussõja Paju lahingukoht, II maailmasõja Sinimägede lahingu koht).

Isikute hauad:

Eesti ajaloos olulist rolli mänginud isikute hauad (haridus-, kultuuri-, majandus-, teaduse-, riigitegelaste jms).

Arheoloogiamälestised

- Ajastu kohta, millest leitud kultuurikiht pärineb, on veel ürikutes vähe infot ja seega on leid huvipakkuv;
- antud paiga kohta (nt mõis) on ürikutes vähe infot;
- leid on usaldusväärne, st esialgne uuring oli tehtud piisavalt hea metoodikaga.

Muinsuskaitseametis on koostatud 29 eri liiki arheoloogiamälestiste (linnus, kultusekivi jms) kriteeriumide loetelu. Põhiliseks kriteeriumiks on arheoloogilise kultuurikihi olemasolu, mõne liigi puhul ka kirjalikult fikseeritud pärimuse olemasolu või maastikul eristuvus.

Arheoloogiamälestis on teistest mälestiseliikidest erinev järgnevate tähenduste poolest:

- muistis on ajalooallikas, sealjuures enamasti ainuke, millest võime saada informatsiooni sellest ajast, millest ta pärineb;
- muistis on arheoloogiateaduse ja mitmete loodusteaduste uurimisobjekt.

Seetõttu on arheoloogilise leiupaiga kaitse alla võtmisel ametnikul vähem kaalutlusõigust, esmane otsustamise kriteerium on arheoloogilise kultuurikihi ja leidude olemasolu. Olulised arheoloogilised leiud võetakse kõik kaitse alla.

Arhitektuurimälestised

Hooned-rajatised:

- ajastu tüüpiline, silmapaistev või erandlik näide;
- stiili tüüpiline, silmapaistev või erandlik näide;
- hoone tüübi tüüpiline, silmapaistev või erandlik näide;
- piirkonna tüüpiline, silmapaistev või erandlik näide;
- arhitekti loomingu silmapaistvamaid näiteid;
- ehitustehniliselt silmapaistev või erandlik näide;
- hoones leidub harukordseid detaile;
- seotud ajaloo oluliste protsesside, sündmuste ja isikutega;
- ehitised, mis on olulist rolli mänginud meie kultuuriajaloos;
- maastikus domineerivad ajaloolised ehitised.

Pargid:

- ajalooliselt kujunenud planeeringuga, selle massiivide jaotusregulaarpargi elemendid, tuumikalal vabakujunduslik park, parkmets;
- ajaloolised teljed ja aktsendid alleelt peahoonele, avatud alad peahoone esi ja tagaväljakuna; paisutatud tiik, jõgi;
- omab pargikujunduslikku, maastikulist, kunstiajaloolist, dendroloogilist väärtust.

Kunstimälestised

Kunstimälestiseks võivad olla järgmised vallasasjad või asjade kogumid:

- kinnismälestisest eemaldatud osad;
- etnograafilised ja ajaloolised asjad ning nende kollektsioonid;
- kunsti-, usundi- ja kultuuriloolise väärtusega kujutava ja tarbekunsti teosed ning nende kollektsioonid.

Kriteeriumid:

- seotud kinnismälestise, hoone vm sellisega, mille juurde vallasasi kuulub (nt kirikuinventar – asukohakirikule annetatud, ostetud vms; asukohahoonele ostetud või spetsiaalselt tellitud ajalooline mööbel, maal jne);
- komplektsus – objektid moodustavad teatud tingimustele vastava terviku (nt armulauariistad, ikonostaas, mööblikomplekt jms);
- kuulumine samaväärsete asjade samal eesmärgil loodud/tekkinud kogumisse (nt kirikuinventar ühes kirikus);
- erakordsus (nt kindlale autorile atribueeritud vallasasi, omataoliste objektide hulgas väheesinev);
- tüüpilisus (igas konkreetses kohas omab see vallasasi kontekstipõhist tähendust ajaloolise terviku suhtes);
- säilivus ja seisukord: halvas seisukorras vallasasja puhul kaalutakse, kas tema kordategemisel säilivad tema eelnevad väärtused ja kui suur osa tema originaalsubstantsist jääb võimaliku restaureerimise käigus alles;
- kasutatavus – vallasmälestise üheks erinevuseks võrreldes museaaliga on tema kasutatavus võimalikult algupärasel otstarbel.

Üks lisakriteerium võib olla ka eseme museaalne väärtus.

Tehnikamälestised

Tehnikamälestiseks nimetatakse ajaloolise väärtusega objekti, mille põhifunktsiooniks on mitut liiki energia muundamine mehhaaniliseks tööks. Tehnikamälestise liikideks on: sõjatehnika, tööstustehnika, põllumajandustehnika, transport, olmetehnika, side jms. Tehnikapärandi eri tüübid ja ajastud peaks olema mälestistena esindatud: eri margid, firmad, väljalaskekohad.

Kriteeriumid:

- unikaalsus – ainuke, väiksel arvul säilinud tehniline seade maailmas, Euroopas, Eestis, maakonnas;
- tüüpilisus – tüüpiline mingil ajastul kasutatud tehniline seade;
- erandlikkus – unikaalne, eritellimisel valmistatud või kohalike meistrimeeste loodud tehniline seade;
- terviklikkus – seadmel on alles suurem osa originaalseid, tööks vajalikke sõlmi, detaile;
- kultuurilooline tähtsus – seotud tähtsate ajaloosündmustega või -isikutega;
- seotus teiste mälestistega, pärandiga – on ajaloo- või arhitektuurimälestise lahutamatu osa, ilma milleta oleks kahjustatud mälestise terviklikkus (tööstusobjektid, põllumajandusobjektid jms).